

MODRAPTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 stranih). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno. — Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta št. 3. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

Vsebina 8. številke:

(Julij)

Vladimir Bartol: Lopez, odlomek iz drame.

John Landquist: Življenje Knuta Hamsuna.

Josip Vidmar: Z Meštrovicéve razstave.

Peter Pajk: Zapiski:

Edgar Wallace.

Madžari v italijanski luči.

Razgledi po moderni literaturi.

Poročila.

Razno.

Iz založbe in uredništva.

LOPEZ

VLADIMIR BARTOL

Odlomek iz drame v treh dejanjih (dvanajstih slikah), ki se godi v kulturnem središču Baskov¹

DRUGO DEJANJE

V. slika

Lopezovo stanovanje. Preprosta sobica, v njej postelj, miza, dva stola, omara, polica s knjigami in stenska ura. Nad vzglavjem postelje sveta podoba. Ob postelji na steni sablja, rapir in čelada — insignije nekdanjega častnika. Na mizi kupi papirja in pisalne potrebščine. Lopez, Hasdrubal. Pozneje Miranda, Ferridan.

HASDRUBAL: Pojdeva?

LOPEZ: Počakaj. Volpina pride.

HASDRUBAL: Nestrpen sem. S Stenico bi ne hotel imeti opravka. Mož mi smrdi. — Misliš, da bova dobila?

LOPEZ: Bova. Samo ne sili preveč. Ni dobro, če prideva prezgodaj. Ferridan ima veliko dela in siten postane, kakor hitro sliši, da si prišel po denar. Mojih jutranjih prihodov se boji kakor hudič križa.

HASDRUBAL: Haha, to se ti godi! Vse, kar ti razpenja žolč, izkričiš v svet in si za svoje kričanje še plačan povrhu.

LOPEZ: Brate moj, misliš da je to »kričanje« šala? Verjemi, malokateri delavec mora tako trdo delati kakor vprav literat. Povrhu vsega je za svoje delo, če je sin malega naroda, slabše plačan kakor poslednji pometač na ulici. — Če pa so časi viharni, kakor je na primer današnji, in kadar zdrkne vesoljni red stvari s svojih tečajev, kadar se družabno življenje skali in priplava na površje blato, kadar si nepoklicani prilastijo kulturno vodstvo naroda, — takrat, vidiš, se mora izpremeniti pravi literat v borca zoper gnilo površje. Velika odgovornost, večja od one, ki jo imajo politiki in ministri, pade nanj. Neprestano mora soditi in ne obsojati. Z vsem ognjem ocenjevati in ne biti krivičen. Metla zoper umazanost v družbi in moralni bič sta njegovo orožje. Usoda mu je dodelila nehvaležno nalogo pisati kroniko naroda proti njegovi volji, pogumno beležiti grehe in sramoto ljudskega in javnega življenja.

HASDRUBAL: Prokleta! Človek kar čuti, kako se giblje v pomembnih vodah, kadar poslušá take pogovore. — Čuj, ali se ti ne zdi, da bi bilo treba od takih besed preiti k resničnemu dejanju? Pri tem bi tudi jaz lahko z eno roko pomagal.

¹ Drama Vladimírja Bartola »Lopez«, ki jo uprizori jeseni ljubljansko gledališče, izide v kratkem v Založbi Modri ptici. (Opomba uredništva.)

- LOPEZ: Kaj misliš, da ni tudi beseda dejanje? Rečem ti: vsaka beseda, ki je privrela iz resnične krvi, je dejanje. In kaj ne teži prav tako vsako dejanje, da bi se izrazilo v besedi, se ohranilo za bodočnost? Beseda: dejanje in dejanje: beseda — dva izraza istega vesoljnega gibala, dva izraza življenja.
- HASDRUBAL: Pri moji veri! O takih stvareh se rad pogovarjam, čeprav so učene. Včasih mi sicer misel noče prav držati koraka z besedo, toda ta ostane v glavi in prej ali slej pride trenutek, ko se mi posveti njen pravi pomen. — Ti! Kaj misliš, ker sem že s tabo, ali pridem tudi jaz v zgodovino?
- LOPEZ: Hahaha! To te skrbi? Če je prišel Pilat v Credo, prideš lahko tudi ti v zgodovino.
- HASDRUBAL: Hvala!
- LOPEZ: Ježiš se? Kaj ne vidiš, da sem se samo šalil? Pri moji duši, tak spomenik ti postavim, da te bodo ministri in generali zavidali zanj. *(Potrka. Lopez stopi k vratom in jih odpre.)* Kar naprej, Volpina. Dobro jutro.
- MIRANDA: Dober dan, reci rajši. Pozno je že.
- LOPEZ: Pa dober dan. Naj bo v božjem imenu.
- MIRANDA: Tudi ti si tukaj, Hasdrubal? *(Mu poda roko.)* Mislila sem, da pojdemo skupaj na kosilo?
- LOPEZ: Za to je časa dovolj.
- MIRANDA: Nekam razgreta sta videti.
- LOPEZ: Nič čudnega! Hasdrubalu sva določala mesto v zgodovini.
- HASDRUBAL: Nikar ne gobezdaj.
- MIRANDA: Haha, to bi bila rada poslušala. *(Potrka. Lopez odpre.)*
- FERRIDAN: *(vstopi v popotni obleki.)*
- LOPEZ: Ti, Ferridan? In v popotni obleki? *(Tiho)* Smola. Pravkar sem nameraval k tebi.
- FERRIDAN: »Svobodnega prapora« ni več.
- LOPEZ: Kaj si ob pamet?
- FERRIDAN: Popolnoma resno govorim: »Svobodnega prapora« ni več. *(Tišina.)*
- LOPEZ: *(tiho)* Kaj se je zgodilo?
- FERRIDAN: Pred dobro uro me je poklical Alvarez *(Miranda se pri tej besedi obupno zviije)* k sebi in mi kratko in malo prepovedal, da bi še naprej priobčeval tvoje prispevke. Seveda sem se uprl, on ni hotel odnehati in tako sem odstopil.
- LOPEZ: In kaj misliš, da je bilo temu vzrok?
- FERRIDAN: Bonus je prenesel svojo založbo v Alvarezovo tiskarno.
- HASDRUBAL: Ta obččlovečanska svinja!
- LOPEZ: *(srdito)* Na tak način se maščujejo kanalje, če jim poveš resnico v obraz.
- HASDRUBAL: *(potegne bič)* S temle grem nadenj! *(Hoče oditi.)*
- LOPEZ: Počakaj. Premislimo najprej.
- FERRIDAN: Niti sekunde nočem zamuditi. Naravnost v Madrid potujem. Denar moram dobiti; in če bi ga moral izkopati iz zemlje. Še nekaj tednov potrpi, potem začneva na lastno pest. Čakaj, tem špekulantom in prekupčevalcem s kulturo pokaževa, da jim je poštenost, združena s trdo pestjo, vendarle kos. *(Tiho)* Rekel si, da si hotel k meni?

- LOPEZ: Lahko si misliš, zakaj. *(Tiho)* Nerodna in nujna zadeva. 200 pezet potrebujem.
- FERRIDAN: Vraga, toliko še sam nimam. Kakšnih 50 ti lahko dam, če ti bo kaj zaleglo.
- LOPEZ: Bolje nekaj kot nič. Pri tebi sem itak do vratu zadolžen.
- FERRIDAN: Ni da bi govoril. Pozneje bova zopet delala skupaj. Če hočeš, stopi z menoj na hodnik. *(Glasno)* Zbogom, prijatelji.
- LOPEZ: *(gre z njim)* Takoj se vrnem. Samo do vežnih vrat ga spremim. *(Odide s Ferridanom.)*
- MIRANDA: *(hlastno)* Ta lopov Alvarez! Jezus, vso to nesrečo sem jaz zakrivila. Pri njem sem bila, skušal me je pridobiti...
- HASDRUBAL: Ve Lopez?
- MIRANDA: Ničesar.
- HASDRUBAL: Bolje tako. Poznam ga. Ampak kako je prišlo do tega?
- MIRANDA: Povabil me je, da ga obiščem. Bala sem se, da ne bi škodoval Lopezu...
- HASDRUBAL: ...in si šla volku pred nos.
- MIRANDA: Da bi mogla vsaj Lopezu povedati. Ne, k Alvarezu pojdem, vse mu zmečem v obraz!
- LOPEZ: *(se vrne; srdito)* H kosilu pojdiva. Tu imata. *(Jima da denar.)*
- MIRANDA: Kaj si ob pamet? Ti moraš z nama!
- LOPEZ: Niti besede več.
- HASDRUBAL: Alo, brez oklevanja.
- LOPEZ: Strela! Kaj ne vidita, da hočem biti sam? Še psa, kadar je bolan, se pusti pri miru. *(Tiho)* Pri meni ti ne bo dobro, Volpina. Takega si poišči, ki ima kaj pod palcem.
- MIRANDA: Miguel, kako nesramno me žališ!
- HASDRUBAL: Kaj ti je storila, da si tako surov?
- LOPEZ: Konec besedi. Ti, Hasdrubal, pridi popoldne, da urediva zadevo s Stenico.
- MIRANDA: *(prestrašeno)* Kaj mu nista izplačala?
- LOPEZ: *(se srdito zasmeje)* Odkod neki? — Pojdita! Hasdrubal ti bo povedal. Zbogom. *(Hasdrubal in Miranda odideta.)*
- LOPEZ: *(sam, si prižge cigareto, parkrat potegne iz nje, potem jo vrže na tla in jo potepta. Kakor od strele zadet se zruši na posteljo).*

ZASTOR.

VI. slika

Alvarezova pisarna, kakor v II. in IV. sliki. Alvarez, Sluga, Miranda. Pozneje Rodolpho.

- ALVAREZ: *(vzame slušalko)* Halo! Tukaj ravnatelj Alvarez... Gospoda Pereza še ni? ... Sporočite mu, naj se oglasi takoj ko se vrne... Prosim. *(Odloži slušalko.)*
- SLUGA: *(potrka)* Gospod ravnatelj, ona dama od zadnjič...
- ALVAREZ: Katera dama?
- MIRANDA: *(vsa razburjena odpahne slugo in vstopi. Sluga odide in zapre vrata za sabo).*
- ALVAREZ: Vi, gospodična?

- MIRANDA: Da, jaz. Čudite se? Nič vas ni sram?
- ALVAREZ: Ne razumem...
- MIRANDA: Ne razumete? Zares ne? Za večjega kavalirja sem vas imela.
- ALVAREZ: Pri moji veri, da ne vem...
- MIRANDA: Še pretvarjate se.
- ALVAREZ: Častna beseda, da nimam pojma... Strela! Menda vendar ne mislite, da sem izvršil one izpremembe pri »Svobodnem praporu«, da bi se maščeval nad vami?
- MIRANDA: Da, to mislim.
- ALVAREZ: Hahaha. Ne, gospodična, tak podlež zares nisem. Svojih zasebnih zadev ne vtikam v svoje kupčije. Če mi verjamete ali ne: govoril bom najčistejšo resnico. Ko sem se danes zjutraj pogajal glede novotarij, ki so vas tako prestrašile, še pomislil nisem, da ste vi, gospodična, v nekakšni zvezi s »Svobodnim praporom«. Prisežem vam, če bi bil samo slutil, da bi lahko smatrali moje dejanje za akt maščevanja zoper sebe, bi bil skušal najti morda drugačno rešitev.
- MIRANDA: Kar ste storili s »Svobodnim praporom«, z Lopezom in Ferridanom, ne zasluži boljšega imena kakor: lopovščina!
- ALVAREZ: Vraga! Da ste tako bojeviti, si nisem mislil. Kako naj se zagovarjam, ko vidim, da nočete razumeti mojega stališča. Jaz sem trgovec, gospodična.
- MIRANDA: Saj prav to je zlo, da se kot trgovec vtikate v kulturno življenje. Tako ne morejo biti vaše metode drugačne, kakor slabe. Pred zgodovino ne boste našli nobenega opravičila.
- ALVAREZ: Poznam. To so Ferridanove in Lopezove besede. Toda kaj to meni danes koristi? Kaj mi mar, kaj bodo govorili o meni, ko bo trava prerasla moj grob! — Vendar, da me ne boste tako slabo sodili: Lopez sicer ne bo pisal ne v časopis, ne v revijo, ki jo bom jaz izdajal, pač pa mu lahko preskrbim drugačno službo. Dobro zveze imam.
- MIRANDA: Jaz mu tega ne morem povedati. Tudi dvomim, da bi sprejel. Vendar, če bi vi hoteli...
- ALVAREZ: Zanesite se. Še danes mu bom sporočil. On naj stori, kakor ga je volja. (*Potrka.*) Naprej!
- SLUGA: Neki gospod...
- ALVAREZ: Recite mu, naj počaka.
- MIRANDA: Vašo besedo imam, gospod ravnatelj.
- ALVAREZ: Bodite brez skrbi. Klanjam se, gospodična.
- MIRANDA: (*odide.*)
- RODOLPHO: (*vstopi, hlastno*) Klanjam se, gospod ravnatelj. Dovolite, moje ime je Rodolpho. Pisatelj sem.
- ALVAREZ: Tako, tako. In kaj želite?
- RODOLPHO: Slišal sem, da je Ferridan odstopil in da je ostal »Svobodni prapor« brez urednika.
- ALVAREZ: To se je že izvedelo?
- RODOLPHO: Vsa kavarna govori o tem.
- ALVAREZ: No, in?
- RODOLPHO: (*v zadregi*) Poglejte, gospod ravnatelj, kaj bi se ne dalo, recimo, da bi jaz prevzel...
- ALVAREZ: Dogovoril sem se s Perezom, saj ga poznate, da bova vse stvari sporazumno reševala.

RODOLPHO: Perez je moj najboljši prijatelj.

ALVAREZ: No vidite, z njim se pogovorite.

RODOLPHO: Da. Prav. Mislil sem, da bi tudi vi dali dobro besedo...

Ne zamerite mi... Bonus... Pardon!... Perez je zelo neodločen. Sam si ne bo upal morda...

ALVAREZ: Klical sem ga po telefonu. Vsak čas se mora oglasiti.

RODOLPHO: Ne morete si misliti, gospod ravnatelj, kako silno sem si želel, da bi prišel do neke trdne opore, da bi se rešil večnega tavanja in večne neurejenosti, da bi se enkrat ustalil in našel svoj mir. Tri leta mi Perez obljublja, da me izvleče iz tega močvirja. In tri leta mi zaradi svoje neodločnosti ni mogel pomagati. Prepričan sem, da bo vesel, ko bo slišal, da ste tudi vi zame.

ALVAREZ: Če bo on zadovoljen, bom tudi jaz. (*Telefon pozvoni. Vzame slušalko*) Halo... Da, tukaj ravnatelj Alvarez... Da, Ferridan je odstopil, kakor sem pričakoval... Dobro, dobro, gospod Perez... Halo, še nekaj... Neki gospod je prišel k meni...

RODOLPHO (*tih*): Rodolpho je moje ime.

ALVAREZ: Da, neki gospod Rodolpho... Tako? Čudite se?... Za vašim hrbtom...? Tako, tako. Nisem vedel. Prosil je za uredniško mesto... Kako pravite, da ni...? Že razumem... Dobro, dobro. Torej za enkrat bi vi sami prevzeli zadevo?... Dobro je. Na svidenje. (*Odloži slušalko*).

RODOLPHO: (*je poslušal z vedno večjim vznemirjenjem, ob koncu je prebledel*).

ALVAREZ: Dragi gospod, zelo žal mi je, a na te stvari se dovolj ne razumem. Gospod Perez si zaenkrat pridržuje uredniške posle sam.

RODOLPHO: Kako?!

ALVAREZ: Vaše pisateljske sposobnosti je pohvalil, samo to mu ni bilo prav, da ste prišli k meni takorekoč za njegovim hrbtom.

RODOLPHO: To je slepar, goljuf! Besedo je požrl!

ALVAREZ: Prosim, brez hrupa. Dejal je, da ste preveč neustaljeni, da bi mogli voditi revijo, kakršna bo naslednica »Svobodnega prapora«.

RODOLPHO: Kakšno barabinstvo! Tri leta se je igral z menoj, obljubljal mi je službo, ki bi mi dala trdnost, komaj je prilika tu — da nisem dovolj ustaljen! Ta človek je podlež! Še ta trenutek grem nadenj.

ALVAREZ: To mi nič mar! Z menoj ste opravili. Moj čas je dragocen.

RODOLPHO: (*plane iz sobe*).

ALVAREZ: (*kliče ga telefon. Vzame slušalko.*) Halo! Tukaj ravnatelj Alvarez...

ZASTOR.

VII. slika

Perezova sprejemnica. Udobno urejen salon, zelo topel, mizica z minijaturami, ob njej fotelji, ob steni zofo. Perez, Ines. Nato Carmen. Pozneje Rodolpho. Ob oknih zastorji. Medla svetloba. Perez in Ines udobno na zofo.

INES: (*lep, bled obraz, temni lasje, zasanjan pogled. Govori pritajeno, skoraj šepetaje*) Davno sem vas ljubila, veliko prej, preden sem prvič videla vaš telesni obraz. Vaša pesem je bila, ki me je vso prevzela. Da, v njej sem čutila dušo, ki je bila moji sorodna.

PEREZ: In jaz, jaz nisem vedel ničesar. Vendar — nekje sem slutil, da živi nemara za deveto goro bitje, ki bi me popolnoma razumelo. Toda ah, kako naj bi bil upal, da se bova kdaj našla?!

INES: Nesebično sem vas ljubila. V srcu sem se vam odrekla, samo da bi vas ne motila v vaši sreči z — drugo!

PEREZ: Anima! Kako brezmejna je vaša plemenitost! Carmen, da, Carmen je bila moja usoda. Zakaj nisem vas prej spoznal? (*Ji poljublja roke. Govori pritajeno*) Ko sem bil otrok, natančno vem še, mi je bilo vedno mrz. Če sem jeseni ali pozimi legel v posteljo, so mi šklepetali zobje, noge so se mi tresle, v kolena me je rezalo kakor bi se dotikala ledu. Nič me ni moglo ogreti, razen materinega objema. Nihče ni hotel, razen nje, uvideti, da sem bolan, da potrčujem nege, ljubezni, veliko, veliko ljubezni. Ko je umrla, sem ostal sam. Oče je bedel nad mano s svojo trdo, neusmiljeno roko. Strašen je bil, ko je stopil zjutraj v sobo in me našel vsega tresočega v postelji. Grdo je zaklel in potegnil odejo raz menc. Tako mi je bilo, kot da bi me bil golega vrgel ven, v snežni metež. Ne, mrz ni bil zame samo telesno zlo, postal je nekaj veliko hujšega — prelil se je v grozo in strah pred človeško trdoto... Ko bi mogla povedati beseda, s kolikšno težavo in s kolikšnimi žrtvami, s kolikšnim samozatajevanjem sem si naposled pridobil ljubezen in sočutje ljudi. Toda zopet je prišel človek, ki je potegnil gorko odejo raz mene, trda, prostaška roka se me je zopet dotaknila. Toda sedaj ni Bonus več oni mali, drobn fant, ki je že vztrepetal, če je slišal očetov glas. Danes je tudi mene naredilo življenje odpornega in neizprosnega. Lopez bo spoznal, da se z menoj šaliti ne da! (*Nenadoma izpremenjeno.*) Nekaj neprijetnega se mi je pripetilo danes. Rodolpho je šel brez moje vednosti k Alvarezu, da bi se polastil uredništva »Svobodnega praporak«.

INES: Tako nezanesljiv je ta fant?

PEREZ: Tudi sam se čudim. (*Čuje se loputanje z vrati in nagli koraki.*)

Bog, Carmen prihaja! Rekel sem ji vendar, da danes ne bom utegnil.

INES: Jezus! kam naj se skrijem? Kako nerodna zadeva! (*Vrata se sunkoma odpro.*)

CARMEN: (*lepo, nekoliko že odcvetelo dekle, energično*) To so torej tvoji nujni opravki! Kako mehko sta si postlala! Kar nekaj mi je dejalo, da bo ta »dušica« pri tebi.

PEREZ: Govori spodobneje!

CARMEN: Spodobneje?! To mi praviš ti, ki si me osem let vlekel za nos?!

PEREZ: Samo slučaj je, da je tu. Nekaj važnega mi je prišla povedat.

CARMEN: Ne laži! Vse tvoje izgovore poznam. Ko bi ne bila izgubila ob tebi osmero let in svoje mladosti, verjemi, že davno bi bila odšla! Kako se mi stуди to zlagano življenje, ki sem ga morala prenašati ves ta čas, te tvoje »duševne« vezi...

INES: Vi me žalite!

PEREZ: Še eno besedo, Carmen...!

CARMEN: Kaj, ti mi groziš, ti šleva si drzneš meni groziti!? (*Stopi predenj.*)

PEREZ: Carmen, kakšna si, Carmen?! Saj te več ne poznam!

CARMEN: Dovolj te imam za vse večne čase. Najsamoljubnejši človek si, kar jih je kdaj nosil svet! (*Vnovič zaloputnejo vrata. Sliši se kratko prerekanje. Rodolphov glas.*)

RODOLPHO: (*plane v sobo*) Tukaj si?! Hinavec, slepar, goljuf!

PEREZ: (*prestrašen*) Rodolpho, počakaj!

RODOLPHO: Nič ne bom čakal! Na mestu ti povem! Ti svinja! Tri leta si se mi lagal, tri leta si mi dan za dnem obljubljal »službico«, med tem si pa sam posedel vse stolčke. Videl si me na cesti, lačnega in raztrganega si me videl in nisi se spomnil, da sem tudi jaz človek. Mislil si si, da mi daješ dovolj, če priobčuješ moje stvari v »Človečanstvu«, ki so itak samo tebi služile, ti lopov! Razkrinkati te hočem pred svetom, kakor te niti Lopez ni! — Da, Lopez! On te je prvi spoznal! Poslednjo njegovo besedo podpišem, ki jo je izrekel o tebi! Odslej bom stal ž njim v isti vrsti zoper tebe, ti gnusna golazen! — Misliš, da sem ti kdaj verjel? Samo zato sem se te oklenil, ker sem upal na tvojo pomoč, jaz bedak! Kolikokrat sem si slikal v domišljiji trenutek, ko ti bom stopil za vrat, ti kača! Sedaj je prišel moj dan! — Kaj misliš, da ne vem, zakaj mi nisi hotel preskrbeti »službice«? Slutil si, kaj se godi v meni in si se me bal! Da, trepetal si pred mano, ker si vedel, da poznam tvoje lopovsko srce prav v zadnji kotiček. Strah, vidiš, to je element, ki prevladuje v tebi. Strah in zavist! — Poglej to dekle. (*Pokaže na Carmen.*) Dobra je in poštena. Edini njen greh je, da je tebe ljubila. Kaj si naredil iz nje?! Ponižal si jo do dekle! Služiti ti je morala v vsej tvoji nizkotnosti in naposled si jo še ogoljufal za ljubezen! Nje, vidiš, je škoda zate. Ines in ti, vidva sta prava dvojica! — Vse to sem ti moral povedati, ti pes, predno za vselej zapustim tvojo smradljivo bližino. Fuj! (*Mu pljune v obraz.*) In sedaj k Lopezu! (*Odhiti burno, kakor je prišel.*)

PEREZ: (*strmi z velikimi očmi, kakor da ne razume. Solze.*) Joj, meni, Jezus, meni je pljunil v obraz! (*Se zruši na zofo in zajoče.*)

INES: Bonus, nesrečni, edini! (*Ga objame.*)

CARMEN: Tu ni več mesta zame. Tudi jaz pravim: ven iz tega smradu! (*Zbeži.*)

PEREZ: (*se polagoma dvigne. Izpremenjeno*) Kaj se je zgodilo? Vi tukaj, Ines? Kako, za božjo voljo? Saj sem gol. (*Se skuša ves prestrašen zakriti.*) Bežite! Jezus, kje je obleka? Bežite!

INES: Kaj vam je? Bog, kaj je z vami?!

PEREZ: (*se nenadoma znajde*) Ah nič, prešlo je.

INES: Bolni ste, ubožec.

PEREZ: Vsi so me zapustili. Samo vi ste ostali, Ines, duša moja. (*Skrrije obraz v njeno naročje. Ines ga gladi po laseh.*) Včasih se zgodi, da pošlje Bog človeku, ko ga je najhuje preizkusil, v tolažbo angela v podobi žene. Ta angel ste vi, si ti Anima, si ti, Ines.

INES: Bonus, ti, ti, ti, ti moj Bonus! Sladka beseda »ti«!

PEREZ: (*jo objame*) Duša!

INES: (*se ga oklene, počasi*) Duša! (*Padeta v objem.*)

ZASTOR.

VIII. slika

Lopezova soba, kakor v V. sliki. Lopez, Hasdrubal, Santa Fé, Rodolpho, Galba.

LOPEZ: (*leži na postelji, kakor ob koncu V. slike*).

HASDRUBAL: (*najprej potrka, potem počasi odpre vrata in polagoma vstopi. Previdno pride do Lopeza in ga potrese za ramo*) He, človek!

LOPEZ: (*plane iz sna, zmedeno*) Kdo, strela?! (*Si pomane oči.*) A, ti si, Napoleon?

HASDRUBAL: Rekel si, naj pridem zaradi Stenice.

LOPEZ: Hudiča, saj res. Komaj sta z Volpino odšla, sem zaspal, kakor bi me bil s kolom lopnil po glavi.

HASDRUBAL: Krivičen si bil Volpini, žalil si jo.

LOPEZ: Odpustila mi bo. Ferridan me je s svojo vestjo kakor z loparjem.

HASDRUBAL: Kam boš pisal, če se mu ne posreči, kar namerava?

LOPEZ: Oba sva na cesti, fant. (*Stopi k umivalniku in nalije vode, si sleče suknjo.*) Umijem se malo, da se osvežim. (*Se začne umivati.*)

Prokleta, kako dobro dene, hahaha. Sedaj šele sem v svojem elementu. Ples se začenja, kakor ga še ni videlo naše mesto. Če mi ne dajo revije, bova pisala na lepake. Hudiča! Če ne pojde drugače, bom govoril ljudem na trgih in ulicah!

HASDRUBAL: Sramota za narod, da crkavajo njegovi najboljši sinovi po podstrešjih!

LOPEZ: (*med umivanjem*) Kakšna sramota neki! Če bi ne crkavali po podstrešjih, bi ne bili najboljši sinovi.

HASDRUBAL: Tudi to je resnica. Če žro lopovi pri koritih, spadajo pošteni možje na podstrešja.

LOPEZ: Tako je. In kaj bova s Stenico?

HASDRUBAL: Prepričan sem, da me je ves dan lovil. Čakati bo moral.

LOPEZ: Vsaj dokler se ne vrne Ferridan.

GOSPODINJA: (*potrka; pri vratih*) Gospod Lopez, pismo je prišlo za vas.

LOPEZ: (*vzame pismo*) Hvala lepa. (*Ga pogleda.*) Od matere ni (*Odpre in čita.*) Strela! Ti, Hasdrubal! Alvarez ima slabo vest. K sebi me vabi in službo mi ponuja.

HASDRUBAL: (*osupne, se premaga*) Alvarez? On?

LOPEZ: Kaj si se tako začudil? Prav on. Poglej.

HASDRUBAL: (*čita pismo*) In kaj nameravaš?

LOPEZ: Vprašuješ? Kaj misliš, da se bom udingal temu borznemu špekulantu? Tako se požvižgam na njegove pezete, kakor se požvižga on na mojo literaturo. (*Raztrga pismo in ga vrže v kot.*) Tako. Naj gospodje od denarja nikar ne mislijo, da se kupuje Lopeza kakor vrečo krompirja.

HASDRUBAL: Mislil sem zaradi Volpine. Nase si jo navezal, nuditi ji ne moreš ničesar. Prokleta slabo ji gre. Dober del sovraštva, ki si si ga ti nakopal, pada sedaj nanjo.

LOPEZ: Kako naj pomagam? Sedaj ni čas, da bi si vezal roke. V zraku smrdi in lopovščine, ki izhajajo od Bonusa in njegove okolice, so se šele začele. Naše javno življenje se skokoma izpreminja v greznico. — Ampak zakaj se poteguješ za druge, ko ti gre vendar samemu najslabše?

HASDRUBAL: Hudiča! Človek se vendar zmerom bolj boji za tistega, ki mu je pri srcu, kakor zase. Res je, na tvojem mestu bi tudi jaz ne delal drugače. (*Ga potreplje po ramenu.*) Vseč si mi, dečko. (*Potrka.*)

LOPEZ: Naprej! (*Trka dalje.*) Naprej vendar! (*Stopi k vratom in jih odpre. Santa Fé vstopi.*) Ti si, moj hrabri katoliški junak?

SANTA FÉ: Opusti svoje norčije. Na važen razgovor sem prišel. (*Zagleda Hasdrubala.*) Mislil sem, da si sam.

HASDRUBAL: Če je tako, pa zunaj počakam.

LOPEZ: Nikar. Vse, kar mi ima kdo povedati, lahko tudi ti slišiš.

SANTA FÉ: Bolje bi bilo, zares.

HASDRUBAL: Na hodniku počakam, da se pogovorita. Zadnjič nama je plačal večerjo, danes mu rad storim to uslugo. (*Odide in zapre vrata za sabo.*)

LOPEZ: Kaj mi je naklonilo nezaslišano srečo, da si me obiskal?

SANTA FÉ: Prosim te, nikar v tem tonu. Slišal sem, da so vaju s Ferridanom pri »Svobodnem praporu« odžagali.

LOPEZ: Čudež božji! Čuj. Kaj ni obenem tvoj tiskovni koncern izgubil svojega najboljšega delodajalca?

SANTA FÉ: Prav zaradi tega sem prišel. Ti si tega Bonusa prvi spoznal. Še sanjalo se mi ni, da je tak zahrbtnež.

LOPEZ: Ne pozabi, da je storil vse to iz višjih, takorekoč občečlovečanskih nagibov.

SANTA FÉ: Iz najbolj umazanih!

LOPEZ: Motiš se, junak moj. K Alvarezu se je preselil samo zato, da bi meni zavezal usta. Jaz pa sem, kakor sam veš, priznan literarni bandit in moje delo nosi krasni epiteton: kulturna lopovščina.

SANTA FÉ: Ti se šališ, ampak sedaj te razumem. Prav si imel, vse sile moramo napeti, da napravimo konec koristolovstvu v našem javnem življenju.

LOPEZ: Kako grandijozen načrt! Kakšna nezaslišana bistrovidnost! Da, sedaj je morala v nevarnosti, ko je gospod Perez prenesel svoje rentabilno podjetje iz vašega koncerna v Alvarezovo Centralno tiskarno.

SANTA FÉ: Ne znaš biti resen. Razumi vendar. Na cesti si. Nikjer nimaš več zaslonbe. Jaz sem prišel, da ti dam delo po tvoji volji.

LOPEZ: Tako?

SANTA FÉ: Naši dnevnik in revije so ti odprti. Še več, če hočeš, ustanovimo nalašč zate poseben list.

LOPEZ: Ta predlog ni, da bi ga človek zametaval. Seveda, pustiš mi popolnoma svobodne roke?

SANTA FÉ: Gotovo.

LOPEZ: Hahaha. Naravnost neprekosljivo. Imeniten dečko si. Veš, kaj bom najprej napisal v tem tvojem nalašč zame ustvarjenem listu? Krvav članek o tvoji in tvojih pajdašev morali, pokazal bom, kako se v vaših možganih izpremeni oni, ki vam je bil še včeraj »najplemenitejši« človek, v lopova, kakorhitro vam je odvzel dobiček, in kako vam prav tako postane včerajšnji razbojnik in cigan dober zaveznik, če začne trobiti z vami v isti rog.

SANTA FÉ: Popolnoma nor si.

LOPEZ: Pa še nekaj bi ti rad povedal, moj hrabri Santa Fé. Loviti psa na kost, kadar je lačen, je tudi specijalitetata vaše politične morale.

Pozabil si seveda, moj dragi heroj, da Lopez ni bil, ni, in ne bo nikoli pes, najmanj pa tvoj! Dobro, tvoj predlog sprejemem, ampak prvi, ki pride v reviji na vrsto, boš ti sam in tvoja farizejska morala. Si me razumel?

SANTA FÉ: Ampak človek božji, ves svet je zoper tebe in ti si delaš novih sovražnikov! Poglej: z dobrim namenom sem prišel k tebi. Ne vem zakaj, ampak na tebi je nekaj, kar mi je bilo od vsega početka všeč, čeprav si si me prvega privoščil. Kaj misliš, da se nisem moral jaz nikoli zatajevati? Da nisem nikoli ničesar žrtvoval? Toda to sem storil iz one višje uvidevnosti, ki nam narekuje, da naj podredimo svoje osebne zahteve celoti. Ali sem komu kdaj govoril o svojih dvomih glede verskih resnic? Vidiš, in vendar je bila doba, ko nisem niti eno noč od strašnem vzdvajanju zatisnil očesa. Res je, marsikdaj sem te zavidal za tvojo prostodušnost in tvoji pogum, da govoriš samo tisto, kar zares misliš. Ob koncu pa sem si le rekel: Lopez življenja ne pozna. Ne ve, da so potrebni v njem večni kompromisi. Zavoljo smotra, ki je položen v večnost. Še je čas, obrzdaj se. Pokaži tisto višjo modrost, ki zahteva od tebe, da storiš predvsem tisto, kar je v danem trenutku najnujnejše. To pa je sedaj, da razkrinkamo Bonusa in da pokažemo lažnjivost njegovega humanitarnega dela in njegove človečanske morale.

LOPEZ: Hahaha, ti ubogi, nori bedak! Sicer je res, da je tudi to lopovščina, da je Bonus čez noč obrnil hrbet tvoji tiskarni, vendar ti in tvoji pajdaši ste občutljivi samo za take materialne argumente. Dragi moj, jaz se vežem samo z onim, ki mi je v tem pogledu enak. Doslej je bil to samo Ferridan. Evo, slišal si mojo zadnjo besedo.

SANTA FÉ: Vidim, da sem se zmotil v tebi. Ko si me zadnjič ustavil na cesti, si mi govoril o nekakšnem »poboljšanju«. Seveda sem vzel to za šalo. Ko pa sem slišal, da ti je pri »Svobodnem praporu« odklenkalo, sem mislil, da si morda le iskal nekakšnega zblizanja z mano.

LOPEZ: (*popade ga silovit krohot*) Hahahaha! Torej da sem te snubil, si mislil? Počakaj, počakaj ljubček, hahaha, ne, to moram povedati Hasdrubalu. (*Zleti k vratom, odpre jih in pokliče*) Hej, Hasdrubal! Teci, in čeprav si noge polomiš!

SANTA FÉ: To je žalitev! Jaz grem!

LOPEZ: Samo še trenutek. Veš, Santa Fé, kakor si omejen in v tej omejenosti zvit, si mi vendarle všeč.

HASDRUBAL: (*pri vratih*) Kaj pa je, Lopez?

SANTA FÉ: Grem!

LOPEZ: Stoj! Hasdrubal, ali veš zakaj je prišel ta dobri mož k meni? Da bi požel sadove mojega »poboljšanja«, ki sem mu ga bil zadnjič na cesti obljubil.

HASDRUBAL: O sveta preprostost, hahaha! (*Lopez in Hasdrubal se krohočeta in bijeta po kolenih.*)

RODOLPHO: (*sunkoma odpre vrata in obstane, ves zasopel, na pragu*) Lopez! Vendar sem te našel! Mojo roko imaš! Ti si prvi razkrinkal tistega lopova.

HASDRUBAL: Kaj čveka ta bledolični mladenič?

RODOLPHO: Bonus je največji cigan, kar sem jih kdaj spoznal.

LOPEZ: Čudo božje! Hrbta podaljšek in srajca sta se razšla.

RODOLPHO: (*osuplo*) Kako praviš? Ti me odbijaš?!

LOPEZ: Kje neki! Svojemu začudenju smem vendar dati duška. Kar govori.

RODOLPHO: Ta slepar in goljuf! Tri leta me je vlekel z lepimi obljubami za nos. Sedaj, ko je prišla prilika, me je nesramno izdal. Sam je zasedel mesto, ki ga je izpraznil Ferridan.

LOPEZ: Kaj? On urednik »Svobodnega prapora«? Hahaha! Opica je zamenjala leva!

RODOLPHO: Pred nosom mi je odjedel službo.

LOPEZ: Neverjeten premetenec, ki si mislil, da zasluži pes kaj boljšega kakor kosti... Ampak fantje, kako imenitno naključje! Glejte! (*Pokaže na Santa Féja.*) Tu je gospodar, ki potrebuje psa! In tu — (*pokaže na Rodolpha*) je pes, ki išče gospodarja. Podajta si roke. (*Ju prime za roke, nehote mu sledita. Sklene jih.*) Tako. Nova zaveza je zapečatenena.

RODOLPHO: (*se zave*) Razžalil si me. Prijateljsko roko si pahnil od sebe.

LOPEZ: Prijatelj, ki spoznajo lopova šele, ko jim ni dal »službice«, ne potrebujem. Jaz, vidiš, ti »službice« ne morem dati. Pač pa ti jo lahko da Santa Fé. Kar njega se oprimi. Pisati boš moral sicer nekoliko bolj pobožno, pri vsakem stavku se boš nekajkrat prekrizal, ampak kaj je to hudega? Vajen si itak, da misliš in delaš, kakor zahteva od tebe tvoj gospodar.

(*Galba je med tem vstopil in opazoval prizor.*)

HASDRUBAL: Lopez, glej, Stenica je prišel.

LOPEZ: Strela, prav v tem trenutku!

RODOLPHO: Kako pošteno sem mislil, ko sem prišel k tebi, in kako grdo si me zavrnil. Sam si se sodil. (*Odide. Za njim Santa Fé.*)

GALBA: Dober dan, gospoda. Zopet literarne preklarije? — Ves dan sem te iskal, Hasdrubal. Dvakrat sem bil na tvojem stanovanju. No, hvalabogu, da sem te končno le našel. Ampak ne da bi se mi tako mudilo ali da bi vama ne zaupal, Bog obvaruj. Samo denar potrebujem.

LOPEZ: Vrag te nesi! Kaj ne vidiš, da si prišel ob nepravem času? Ves svet je narobe, ti pa nas trapiš s takimi bedarijami.

GALBA: Vama je lahko, gospoda, ki živita kakor ptička iz dneva v dan. A jaz si moram služiti svoj kruh s trnjevim delom.

HASDRUBAL: Pripoveduj to komu drugemu, ne nama, ki te pozna kakor svoj žep. Kdo je še kdaj slišal, da so oderuštvo, zvodništvo in druge podobne poštene goljufije težaški posel?

GALBA: Nič drugega ne zahtevam, kot da držita svojo obljubo.

LOPEZ: Ne gnjavi. Pridi drugič.

GALBA: (*gleda zdaj enega, zdaj drugega*) Za boga, kaj se je zgodilo? Kje imata denar?

LOPEZ: Jutri se vrni, sem rekel.

GALBA: Na očeh vama vidim. Nekaj mi skrivata. Jezus, kje je moj denar?

HASDRUBAL: Kaj nisi sam zraven pomagal? Šel je tisto pot, kakor gre koncem koncev vsaka stvar.

GALBA: Bože moj, kaj me mislita ogoljufati?!

LOPEZ: Z nami si pil. Do jutri potrpi.

GALBA: Pogodba je potekla danes. Svoj denar hočem.

- HASDRUBAL: Ta vrag nama bo tičal zmerom za vratom.
- LOPEZ: Samo še en dan počakaj, Stenica.
- GALBA: Nič »Stenica«! Denar mi vrnita!
- LOPEZ: (*se postavi predenj, z rokama v žepu*) Glej, glej, razkoračil si se, mož. Moja zadnja beseda; zapiši si jo za uho: danes ne dobiš niti počenega centima, jutri lahko prideš zopet pogledat.
- GALBA: Tako torej? Plačati nočeta?
- HASDRUBAL: (*prime za bič*) Še eno tako, pa dobiš s temle čez čeljust. Takemu smradljivcu bi ne hotel ostati dolžan niti prebitega beliča. Če ti sedaj ne plačam, je znamenje, da nimam. Basta!
- GALBA: To je goljufija! Tožit vaju pojdem! (*Lopez in Hasdrubal se spogledata.*)
- HASDRUBAL: (*tiho*) Ali opraviva stvar po vojaško?
- LOPEZ: (*tiho*) Ne pojde drugače. Mož ne bo dal miru.
- GALBA: (*ju opazuje kakor bi hotel pobegniti*) Kaj hočeta?
- LOPEZ: (*stopi k vratom, jih zaklene in vtakne ključ v žep*) Ti goljufaš ljudi na juridičen način. Midva, vidiš, bova prišla sedaj na nejuridičen, ali če hočeš, protijuridičen način do svojih človeških pravic. (*Ostro*) Daj sem menico!
- GALBA: Kaj si ob pamet? Pusti me, da grem.
- HASDRUBAL: Najprej nama izroči menico.
- GALBA: Do jutri počakam. Samo pustita me.
- LOPEZ: Niti besede. Daj zlepa.
- GALBA: Jezus, oropala me bosta!
- HASDRUBAL: Denar dobiš tako gotovo, kakor je Bog v nebesih.
- LOPEZ: Daj menico!
- GALBA: Ne dam! Kričal bom!
- HASDRUBAL: (*Potegne bič, pomoli debeli konec Galbi pod nos*) Samo poizkusi!
- LOPEZ: Samo hrkni; živ ne uideš iz sobe.
- GALBA: (*zastoka*) Križani Jezus, kakor Boga vaju prosim, pustita me, da grem. Teden dni počakam. Tudi mesec, če hočeta. Samo menico mi pustita.
- LOPEZ: Nikar ne laži! Vem, kam bi te najprej peljala pot. Zadnjič ti pravim: daj sem papir! (*Stopi k postelji in potegne sabljo iz nožnice.*)
- GALBA: (*se zruši na stol*) Jezus! Kakor žival me bosta zaklala! In brez prič!
- HASDRUBAL: Daš sedaj?
- GALBA: Storita kar hočeta, ne bom se branil. Brez moči sem proti takim lopovom. Ampak prišel bo čas...
- HASDRUBAL: Kje imaš menico?
- GALBA: Tu v žepu.
- HASDRUBAL: (*mu jo vzame iz žepa*) Da, prava je... Čuj Stenica, pri duši svojega očeta ti prisegam, da ti vrnem denar. Lopez je priča. Ni čas, da bi si nakopal tožbo na vrat. Zlepa nisi hotel, pa sva morala zgrda. (*Lopez prižge svečo, vzame menico in jo zažge.*) Pazi, da dobro pospraviš pepel. Niti prašek ne sme ostati kot corpus delicti.

LOPEZ: Ne boj se. Vse bo opravljeno, kakor je treba.

GALBA: (*strmi ves prepaden v njuno početje*) Sveta nebesa! Tako se godi poštenjaku, ki je zaupal razbojnikom.

LOPEZ: Torej: pred svetom sva izplačala tega cigana. Prvi denar, ki ga prejmeva, prileti v njegov žep. Velja?

HASDRUBAL: (*mu stisne roko*) Velja.

LOPEZ: (*Odklene vrata*) Hop! Svoj posel si opravil. Sedaj pa kar jadрно odtod!

GALBA: (*odide. Od zunaj*) Lopova! Tako vama nasmodim, da me bosta pomnila svoje žive dni!

ZASTOR.

ŽIVLJENJE KNUTA HAMSUNA

JOHN LANDQUIST

PRVO POGlavJE IZ KNJIGE »KNUT HAMSUN«.

Knut Hamsun se je rodil v selu Lom, v Gudbrandsdal, rodovitni, obdelani dolini notranje Norveške, in sicer 4. avgusta leta 1859. Njegovi predniki so že več rodov sem bivali na istem posestvu in domu. Ta okoliščina nam lahko jamči za neko mero kulture, ki se je v družini podedovala, za neko mero norveške kmečke kulture. Vsaj tako si radi predstavljamo, da je ljubezen do pravega težaštva in zlasti do kmečkega dela, ki jo Hamsunova dela polagoma vse močneje izražajo, in pošteni, svobodni duh, ki tvori zdravo ozračje njegovega dela, v nekaki zvezi s tako podedovano kmečko kulturo. Tudi sam je pozneje nekoč (1910) dejal: »Z vsemi svojimi koreninami sem sin zemlje in gozda. V mestih živim le umetno življenje s kavarnami in duhovitostmi in z vsakovrstnim modrijančenjem. Toda v bistvu sem sin zemlje.«

Hamsunov oče Peder je bil baje svežega in družabnega značaja, očitno pa ni imel nobene posebne sposobnosti. Ubadal se je po domači občini s krojaštvom, družina pa se je polagoma pogrezala v uboštvo. V upanju na boljše življenje se je rodbina, ko je bil Knut Hamsun star tri leta, preselila v kraj Hammaröi, ki leži mnogo višje na severnem norveškem primorju prav nasproti Lofotskih otokov, ne daleč od Narvika. Ozke, tesne razmere so slej ko prej spremljale otrok bogato rodbino. Včasih niti niso mogli imeti sina Knuta doma. Prebil je več let svojega detinstva pri materinem bratu, ki je bil pastor na Severu. Ta ujec je bil strog, najbrž trd možak, in Hamsun ne govori v črtici »Strašilo« o njem brez zagrenjenosti: »Bil je to zame trd čas, dosti dela, dosti udarcev in redko ali pa nikoli kaka urica za igranje ali za zabavo.« Taka usoda zbudi mnogo bolj rano kot pri bogatih otrocih čuvstvo posebnosti, samosvojesti lastnega jaza v primeri s svetom, čuvstvo osamljenosti, in tako močneje kot pri drugih razvije osebnostno zavest. Otrok se je učil ljubiti samoto in naravo. Veličastna in samotna krajina na Severu mu je dala prve odločilne vtise. Hamsun piše o tem takole: »Ker je bil ujec z mano tako strog, mi je polagoma ostalo kot edina zabava to, da sem se skrival in

bil sam. Če sem poredko kdaj imel kako prosto uro, sem šel v gozd ali pa na pokopališče in sem romal med križi in nagrobniki, sanjal, mislil in govoril na glas sam s seboj.

Župnišče je ležalo izredno lepo, prav tesno ob morskem toku Glimma, širokem in s silnimi skalami ograjenem toku, čigar šumenje je donelo noč in dan. Glimma je tekel en dan na sever, drugi dan na jug, kakor sta se pač menjali plima in oseka; toda njegov večni spev je šumel vsevdilj in njegove vode so drvele z isto hitrostjo leto in dan vedno v smeri, ki jo je pač tisti čas ubiral.

Gori na brdu je ležala cerkev in pokopališče. Cerkev je bila stara križna cerkev, vsa lesena, in pokopališče je bilo neobdelano in vedno brez cvetja na grobeh, prav zraven pa so ob zidani ograji ponavadi rasle bohotne maline z velikimi sočnimi plodovi, ki so svojo hrano sesali iz mastne zemlje mrtvih. Poznal sem prav vsak grob in vsak napis in sem doživljal, da so se na novo postavljeni križi sčasoma začeli nagibati in se končno kake viharne noči prevrnili.

A čeprav ni bilo po grobeh nič cvetja, je bilo poleti vendar vse pokopališče zaraslo z visoko travo. Pogosto sem sedel v travi in prisluškoval vetru, ki je vel po tej strašno trdi travi, ki mi je segala do pol višine. Sredi tega šumenja se je včasih obrnila vetrnica na zvoniku in otožno zahreščala in zavcnila čez širono pokopališče.

1873 — v štirinajstem letu — se je Hamsun vrnil v domači kraj Gudbrandsdal, kjer je šel k birmi in stopil v uk v neko branjarijo. Na jesen 1873 je prišel spet v rodno hišo na Severu in dobil pozimi mesto v neki branjariji v trgovskem kraju Tranöi, kjer je ostal eno leto. V naslednjih letih se je bavil z raznimi opravili; tako je nekoč vse poletje hodil po deželi kot potujoč krošnjar. Lahko si mislimo, da so te mladostne izkušnje po branjarijah norveških tržišč obrodile pozneje sadove in to zlasti v veličastnih slikah iz trgovine Matadorja Macka v sirilundskih romanih »Benoni« in »Rosa« in v prizorih iz trgovine prekupca Theodorja na Buai v romanu »Mesto Segelfoß«.

1876 se je Hamsun učil nekaj časa čevljarstva v Bodö, ne da bi ga to delo kakorkoli zadovoljilo. Naslednji dve leti, 1877 in 1878, se je mudil v Bö na Vesteraalenu, v majhnem naselju na enem najsevernejših Lofotskih otokov. Tu je prva leta služil kot ljudskošolski učitelj, pozneje pa kot pomočnik okrožnega načelnika. Iz tega lahko sklepamo, da je mladi mož zaradi svoje spretnosti v branju in pisanju našel v tem odročnem kraju dokaj ugleda.

V tem času je osemnajstletni fant prvič literarno nastopil. 1877 je v Tromsö izšla njegova novela: »Zagonetni človek, ljubezenska zgodba s Severa«, 1878 pesem »Svidenje« in povest »Björger«, spisal Knut Pedersen Hamsund, oboje natisnjeno v Bodö, zadnja stvar celo v lastni založbi na stroške pisateljevih prihrankov. Razumljivo je, da ni tej daljni literaturi s severa posvetil pažnje prav noben kritik ne književnik. Zdaj spadajo ti spisi, kakor si že vsak lahko sam misli, med največje redkosti norveškega knjižnega trga. Nazadnje imenovani spis je zlasti zanimiv. Prav zatrdno vsebuje avtobiografske odlomke. V postavo kmetskega fanta Björgerja, ki je brez očeta in brez matere in ki zaradi svoje nadarjenosti in razumevnosti s pesniškimi sestavki zgodaj obrne nase učiteljevo in pastorejvo pozornost in tudi sam čuti, kako se v njem budi svojski svet, svet poezije, je mladi čevljarski vajenec iz Bodö brez dvoma prepesnil

svojo prvo usodo in prva čuvstva, v kolikor se je že jasno zavedal lastne svojskosti, ki ga loči od drugega sveta. Vzor za tega mladega junaka je razločno Arne iz istoimenske kmetske povesti Björnsterna Björnsona; Björger vedno prebira nekaj obletelih listov te povesti, ki jih je nekje našel: in vsa novela je poskus v Björnsonovem slogu.

Omembe vredna poteza v tej naivni povesti je, da vsebuje prvi zamislek za Viktorijin motiv. Kakor umre Viktorija v istoimenskem Hamsunovem romanu (1898) od žalosti, ko jo je ljubimec iz mladih let v nevolji in zagrenjenosti zavrgel, tako umre tudi Laura Mo, trgovčeva hči, ki jo Björger s svojo ljubosumnostjo do smrti muči, ker je nekega kresnega večera dala agronomu prednost pred njim. V posameznostih to ni brez pomena. Treba je sicer misliti, da je dvajset let pozneje ustvarjena ljubezenska zgodba o Viktoriji osnovana na izkušnjah zrelega moža, brez dvoma, vendar nahajamo že v pesnitvi devetnajstletnika enak odnos do ljubezni: ista ljubosumnost, ista grenka slast do mučenja in do trpljenja, isto sovraštvo do tekmeca, ki ga prekaša po izobrazbi ali ki je po bogastvu družabno v boljšem, srečnejšem položaju, isto vneto prizadevanje, da bi ga zasenčil; agronom tu odgovarja bogatemu poročniku tam. Občutek družabne manjvrednosti in misel na maščevanje, ki sta splošno človeška poteza pri vseh ubogih z ognjevitostjo dušo, strasti, ki pomagajo tema čuvstvom do rasti in ki ju znajo pri široko nadarjenih osebnostih kot je bil n. pr. Strindberg, raztegniti do splošne revolucionarne ubranosti, so v Hamsunovi pesnitvi osredotočene v glavnem na erotično področje. V tej mali mladostni povesti udarja Hamsun tipaje prve zvoke iskrenega in trmastega napeva, ki zapoje pozneje pod njegovimi prsti v polni ubranosti.

1879 je našel mladi pesnik pokrovitelja K. Zahla na Kjaerringö v Salten-Nordlandu, ki je bil med najbogatejšimi ljudmi na Severu. Z njegovo pomočjo in podporo je odpotoval na novo mesto v Hardangeru in napisal tam povest. V pismu na Zahla z dne 20. septembra 1879 piše Hamsun: »Zdaj bo moja knjiga kmalu pri kraju. Potem bom odpotoval v Kopenhagen, kjer upam, da se mi jo bo posrečilo založiti hkratu s pesmimi.« Omenja tudi, da si namerava poiskati pouka v jeziku in kupiti knjig, »ki jih kot pesnik rabi in ki niso ne po številu majhne in še manj poceni.«

Omenjena povest, ki je sicer neznana, se je po podatku Hamsunovem piscu te študije imenovala »Frida«. Hamsun je v jeseni res potoval v Kopenhagen in jo ponudil ravnatelju Hegelu iz Gyldendalsove založbe; ker jo je pa ta odklonil, je, kot mi piše, izgubil pogum in ni stopil k nobenemu drugemu.

Iz Kopenhagena je pozimi 1880 odšel v Kristijanijo, kjer je neprenehoma pisal in so ga vsepovsod odklanjali. Denar mu je pohajal. Moral se je spet oblačiti kot delavec. Ravnatelj cestnih gradenj Krag ga je namestil kot cestarja v Totenu v gudbrandsdalski občini. Tu je Hamsun ostal delavec celi dve leti.

V romanih »Pod jesenskimi zvezdami« in »Pritajeno brenkanje« (izvirni naslov slove »Popotnik igra s sordino«) je Hamsun obudil spomine iz teh časov svoje mladosti. V njih se je kot človek, ki je truden hrušča in gneče mest in časnikov in ljudi, v otožni domišljiji odpravil na novo potovanje iste vrste kot nekdanj. Brez dvoma pa so to spomini iz mladosti, ki jo je na novo poživil. Že tedaj je točno vedel, da je on nekdo drugi

in da ima druge cilje kot pa njegovi preprosti tovariši; že tedaj ga je navdajalo čustvo, da je v delovni postavi njegovo bistvo preoblečeno. A bili so tudi veseli hipi. »Že mnogo, mnogo let je, kar sva bila skupaj cestarja, Grindhusen in jaz. Bilo je v najini neskaljeni mladosti, v obupni obutvi sva plesala po cestah in jedla, kar sva pač mogla dobiti. saj za drugo itak nisva imela denarja.

Če sva imela pa še kaj denarja razen za jed, potem so imela dekleta ples vso sobotno noč in pridružil se nama je še cel rep drugih delavcev. In gospodinja nam je prodajala kavo, da je od tega obogatela. Potem sva pa ves teden robotala na žive in mrtve in hrepenela po soboti.« Starajoči se mož se je naučil ceniti mir skromnega delavskega življenja in obhaja ga prav tisto slavnostno čustvo kot v mladosti, kadar so se divje gosi v klinu gnale čez nebo. »Gak, gak, se je slišalo daleč od zadaj. Glasovi so mi bili znani. Bile so divje gosi. Kot deca smo se učili sklepati roke in obstati, da ne bi strašili divjih gosi, kadar so letele čez nas — ničesar nimam zamuditi in storim isto. Mehka, skrivnostna ubranost me preletava, zadržujem sapo in strmim v nebo. Tam prihajajo, nebo ostaja za njimi kakor voda za brodom. Gak, gak, zveni nad našimi glavami. In klin drsi pod zvezdami dalje.«

V osemdesetih letih je izseljevanje v nordijskih deželah doseglo višek. Amerika je vabila reko izseljencev kot dežela prostosti in dežela velikih možnosti. Tudi Knuta Hamsuna so se polotila taka upanja. Zatržno je verjel, da bo v širših američanskih razmerah našel možnost, da bo oblikoval svoje življenje po lastni želji in da bo tam morda lahko razvil svoje pisateljske darove. Hamsun se je 1882 izselil. Denar za pot je dobil od premožne stare kmetice (od »matere Fröislandove«) v Gudbrandsdal. Prepeljal se je po neki nemški progi, družba pa mu je ponudila sploh prost prevoz, ker je hotel pisati za nekaj časopisov. »Pisal sem vsevdilj.« mi je Hamsun pripovedoval, »pa nisem mogel v časopise ničesar spraviti.« V književno-zgodovinskih in zemljepisnih delih vedno se ponavljajoči podatek, da je Hamsun potoval v Ameriko, da bi postal unitarski pridigar, je napačen. Šele v poznejšem delu svojega bivanja v Ameriki se je slučajno pri neki priliki spoznal z unitarskih sektarjem Kristoferom Jansonom. Po tem, kar mi je pesnik povedal, je v prvem delu svojega bivanja v Ameriki delal na farmah in je bil pozneje nekaj let trgovski pomočnik v Elroyu v Wisconsinu. 1884 je odšel v Minnesoto, kjer je našel Kristoferja Jansona, znanega pesnika v norveškem narečju, ki se je 1882 preselil v Ameriko in je zdaj imel v Minneapolisu službo unitarskega pridigarja. Mladi izseljenec s svojimi literarnimi sni in osemnajst let starejši grešnike prebujajoči pridigar, ki so ga na Norveškem že prej zelo cenili kot romanopisca, sta se drug drugemu priljubila. Hamsun je spremljal Jansona kot pisar v Minneapolis. Ni pa mogel pokazati ali ohraniti nobene simpatije za njegov nauk. V razpravi o duševnem življenju v Ameriki govori o »oni nezapopadljivi zmesi ogljarske vere in pol radikalizma, ki ju imenujejo »unitarizem«.

Hamsun se je mudil pri Jansonu 1884, dokler ni na jesen istega leta začel krvaveti iz pljuč. Zdravnik ga je obsodil, da ne bo čakal več dveh mesecev. Kristofer Janson in njegova žena sta razpisala pobiranje prispevkov, da bi mogel Hamsun domov. Prihajal je denar od ljudi vseh vrst, tudi od pastorjev: Hamsun se je očitno znal v skandinavski naselbini v Minneapolisu priljubiti. Bolezen je bila zelo resna. Hamsun je

bil hudo bolan in ves pobit. Odšel je v Valdres na Norveškem, kjer je poldrugo leto ostal pri Eriku Frydenlundu in končno docela ozdravel.

Nato se je znova začel boriti za obstanek. »Leta 1886 sem spet poskusil živeti v Kristijaniji, iskal sem službe, nič se mi ni posrečilo, bil sem zelo ubog in sem le tu pa tam ujel kake krone za časopisne članke.« S temi vrsticami je zarisal vzorec za veliko pesniško sliko v »Gladu«. Če je že za mladega človeka povsod težko brez izpričeval in brez zvez dobiti mesto v družbi, je bilo to še posebno težko takrat v ozkih kristijanjskih razmerah. Časopisi so bili še majhni in so jih po večini oskrbovali uredniki sami; niso še poznali potrebe po tako silnih količinah moči kot v današnjem tisku.

Hamsun je poskušal tudi s predavanji. Obhodil je nekaj norveških mest in govoril o Kiellandu in o Strindbergu. Če naj verjamemo njegovim lastnim besedam, je moral to biti sijajen neuspeh. O tem pripoveduje v fantastično-komični pripovedki »Na turneji« (med »Malimi doživljaji«) v 10. zvezku Langenove celotne izdaje. Pravi, da k znamenitemu predavanju v Park-Pavillonu v Drammenu sploh nihče ni prišel; hkratu z njegovim predavanjem je pa priredil neki cirkuški ravnatelj predstavo s protispiritističnimi umetnijami in z razkazovanjem živali na sporedu; in ta je svojega hotelskega tovariša pregovarjal, naj napiše predavanje o teh živalih in naj ga bere. Hamsun se je dal zapeljati in je v barvitih in lepih rečenicah naslikal dva mlada volka, ki ju je ravnatelj imel, enega kot sobolja, drugega kot kuno in je jazbeca predstavil ljudem kot strašno hijeno, nad čemer je bilo občinstvo v visoki meri očarano. Z nagrado osmih kron za uspehov tako bogati prvi večer je lezel na vlak za Kristijanijo.

Spet je obupaval, da bi se mogel na literarni poti v domovini kdaj kam pritolči, tudi ni čutil prav nikakega nagnjenja, da bi znova prevzel vlogo delavca. Zato je sklenil, da bo vdrugič poskusil srečo v Ameriki. Urednik Dagblateda Lars Holst, ki mu je bil naklonjen, je izmoledoval zanj denar od bogatega trgovca Doblouga. V Ameriki se je spet pričelo staro kroženje od službe do službe, a Hamsunove telesne moči so bile temu kos: prestal je brez vsake škode napore teh drugih ameriškanskih dogodivščin. Pozimi 1886—87 je bil sprevodnik cestne železnice v Chicagu. Nekaj dogodljajev iz tega časa je povedal v noveli »Ženska zmaga«. Bil je sprevodnik na vozu konjske železnice in sicer na Halstedski progi, ki je držala iz središča mesta do živinskega trga.

»Mi, ki smo imeli nočno službo,« pripoveduje med drugim, »nismo bili na tej progi prav posebno zavarovani pred vsemogočimi dvomljivimi ljudmi, ki so ponoči hodili po tej poti. Streljati nismo smeli in tudi ne koga ubiti zaradi odškodnine, ki bi jo morda morala družba cestnih železnic v takih okoliščinah plačati; jaz zase tudi nisem imel nobenega revolverja, moral sem se torej zanašati samo na svojo srečo. — Leta 1886 sem vse božične noči zaporedoma stal na svojem vozu, ne da bi se bilo kaj zgodilo. Tedaj pa je prišla kar na lepem z živinskega trga sem gruča Ircev, natlačili so se v moj voz, bili so pijani in so imeli pri sebi steklenice; godrnjali so in niso hoteli plačati, čeprav smo se že peljali. Da so že vse leto dan za dnem, zjutraj in zvečer družbi plačevali po pet centov, so govorili, nocoj pa je božič in ne bodo plačali. Njihov nazor je bil prav pameten; a jaz jih nisem mogel pustiti skozi iz strahu pred družbenimi

»ogleduhi«, ki so bili v službi pri njej in so morali nadzirati poštenje sprevodnikov. Stražnik je stopil na voz. Ostal je nekaj minut, povedal dve, tri besede o božiču in vrenemu ter spet skočil z voza, ker je bilo tako polno. Vedel sem prav dobro, da bi na eno samo besedo stražniku vsi potniki morali plačati tistih pet centov; a sem kljub temu molčal. Zakaj nas niste ovadili? je vprašal nekdo. Zdelo se mi je odveč, sem odvrnil, saj imam opravka s poštenjaki. Nekateri so se mi zakrohotali na vse grlo; bilo jih je pa tudi nekaj, ki so držali z mano in že kako našli izgovor, da so plačali za vse.«

V jeseni 1887 je Hamsun hranil denar za zimo kot delavec na veliki pšenični farmi Dalrumple v severni Dakoti. Nekaj spominov iz tega življenja nam je sporočil v avtobiografski črtici »Na preriji« (»Mali doživljaji«) in v bolj ali manj izmišljenih pripovedih »Cahej« in »Dnevi vagabundov«. Tako spoznamo, kako je v teh zgodbah slikal samega sebe, neenako razmerje med lahko razgibanim, preobčutljivo čustvenim življenjem na eni strani in med svojo krepko, mladostno telesno močjo na drugi, s katero je lahko prenašal menjajoče se napore, bodisi težko delo v prerijski pripeki ali mrzle noči ali popivanja v bližnjem prerijskem mestu s tovariši, ki so se na jesen poslavljali. Nebrzdano, med najnasprotnejšimi nastroji kolebajoče čustveno življenje junaka iz »Pana« spoznamo iz naslednje slike:

»Šli smo v mesto, v neko točilnico in smo poklicali nekaj pijače. Jaz sem bil tako malo navajen na kaj močnega, da sem takoj kipel v radosti in veselosti. A ni trajalo dolgo; ko je prišla v gostilno potepuška godba in začela igrati na gosli in na harfo, sem takoj umolknil in bil do solz ganjen. Ženski s harfo sem dal nekaj denarja. Jess me je začudeno pogledal.«

Pa tudi z močjo svojih rok je lahko hodil vstric s svojimi tovariši. Pripoveduje, kako sta z nekim Švedom nakladala pšenico na voz.

»Spravila sva se k nakladanju. Delal je kot skobelj in precej sem se moral potiti, da sem ga brzdal. Vedno bolj je priganjal; začel sem se končno jeziti, potem sem pa še sam z vso silo pritisnil.

Vsaka kopa pšenice je imela osem snopov in ponavadi smo jemali iz nje samo po en snop in ga podajali na voz — zdaj sem pa grabil po štiri, posipal Šveda s klasjem, ga pokrival s snopi. Izkazalo se je pa, da se je v tak zalogaj, ki sem ga poslal Švedu, priplazila kača. Zlezla mu je za golenico. Nisem vedel prav nič, dokler nisem zaslišal strašnega krika in videl, kako je Šved planil z voza, izza škornjev pa mu je bingljala temno lisasta kača. Vendar ni pičila in ko je padel na tla, je šinila iz škornja in bliskovito izginila čez njivo. Šla sva zanj z vili, a je nisva mogla najti. Mezga, ki sta bila vprežena v voz, sta se tresla po vsem telesu.

Še zdaj slišim Švedov krik in vidim njega v jasnem zraku, kako je planil z voza.

Nato sva se pa zedinila, da bo odzdaj naprej rajši bolj s pametjo delal in da mu bom jaz vsakokrat podal le po en snop.«

S prerije je Hamsun v jeseni 1887 šel v Minneapolis. Zdaj je bil nahranil nekaj denarja, da bi za silo lahko živel čez zimo in je sklenil, da bo nekolikokrat predaval. Neki norveški časnikar, ki ga je tedaj srečal,

opisuje to takole: »V Jansonovi cerkvi se je pri nekem sestanku, ki so se ponavadi vršili enkrat na teden, pojavil v jeseni neki tujec, ki ga nisem prej še nikdar videl in ki sem nehote moral nanj postati pozoren. Njegov plemeniti, močno oblikovani obraz, visoka in krepka postava, živahno obnašanje in sveži razgovor, vse njegovo nenavadno bitje, se je tuje odražalo od te okolice. — Bil je tu očitno že od prej poznan; pozdravljal je in kimal, ker je povsod po dvorani koga prepoznal. Prišel je naravnost z dežele, z neke farne v Dakoti, kjer je vse leto delal na polju. Zdaj si je toliko prihranil, da je menil, da mu bo z lastnimi sredstvi moči prebiti zimo, ne da bi moral preveč stradati.«

Hamsun je nameraval imeti nekaj predavanj o literaturi za Skandinavce in je bil mnenja, »da se na literaturo razume bolj kakor kdorkoli v Minnesoti. — V resnici je imel nekaj predavanj o skandinavski literaturi. Če slišimo, da so ta predavanja vsebovala ujedljive napade na Björnsonovo moraliziranje in na Ibsenovo simboliko, lahko razumemo, da so tudi tvorila osnovo za pozornost vzbujajoča predavanja, ki jih je po svojem pisateljskem prodoru imel na Norveškem 1891—92. Hamsunu so bila ta predavanja očitno že zelo zgodaj na srcu, čeprav ni našel v Minnesoti nobenega razumevanja. Ker se je obračal proti tendenčni umetnosti starejšega rodu, se je že zaradi osnovnih notranjih predpogojev udeleževal tudi tistega gibanja proti naturalističnemu in socialnemu predstavljanju resničnosti, ki ga je proti koncu osemdesetih let na Švedskem začel Verner von Heidenstam z oznanjanjem prostega domišljjskega pesništva. Hamsun teh predavanj ni objavil, njihov odjek pa nahajamo v satiričnih razmišljanjih, ki jih prede o vsemogočih veličinah časa v romanu »Misteriji«.

Hamsunov duh je začel zoreti. Zdaj je končno in veljavno spoznal, da ni sposoben prilagoditi se Ameriki. Poslovil se je od nje s kritičnim predavanjem o ameriški kulturi in sicer pred Skandinavci v Minneapolisu. Razumljivo je, da njegovih nazorov niso razumeli tisti, ki so v tej deželi iskali svoje bodočnosti. Podporo za pot domov 1888 je dobil deloma od profesorja N. C. Frederiksen, ki je imel v Chicagu veliko posredništvo za prodajo zemlje. To je bil zanimiv in od srca dober človek, kot mi je povedal Hamsun; pozneje je zašel v konkurz in Hamsun ni mogel dobiti njegovega naslova; ko ga je pa pesnik potem nekoč srečal v Parizu, »je zardel kot mlado dekle,« ker mu je Hamsun na mestu odštel njegov denar. Hamsun se je prepeljal na neki danski ladji, ki je ležala štiriindvajset ur v Kristijaniji, ne da bi bil Hamsun stopil na suho. Izkrčal se je šele v Kopenhagenu, kjer je poleti 1888 napisal prvi del povesti »Glad«.

Hamsun je nekega poletnega dne poiskal Edvarda Brandesa, pozneje danskega finančnega ministra, ki je bil tedaj literarni urednik lista »Politiken«, glasila levih, in mu je izročil prvi rokopis »Gladu«. Švedski pisatelj Axel Lundegård, ki je bil prav tisti večer povabljen k Edvardu Brandesu, je zapisal, kaj mu je Brandes pripovedoval o tem sestanku, kar je naredilo nanj globok vtis.

»Brandes me je sprejel s samozabavljivim nasmehom in v naletu zadrege.

Ali si morete misliti, je začel, ko sem bil danes v uredništvu, je prišel neki Norvežan in je hotel govoriti z mano. In seveda, v žepu rokopis!

A to me je v začetku manj zanimalo kot pa mož sam; redko sem videl koga, ki bi bil bolj na koncu kot ta. Ne samo, da je imel razcapano obleko. Toda obraz! Nisem občutljiv, kot veste. A obraz tega moškega me je pretresel.

Vzel sem njegov papirnati sveženj. Bila je povest. Vse predolga za eno samo številko »Politikena« — to sem koj videl —, napolnila bi mi pol lista. In za tekoči listek pod črto je bila prekratka. To sem pisatelju povedal in mu hotel rokopis vrniti. Isti hip sem pa ujel izraz njegovih oči za ščipalnikom... in nisem mogel spraviti odklonilne besede čez ustnice. Obljubil sem, da bom snov prebral, dobil sem pisateljevo ime in naslov. In potem je odšel.

Sunil sem vse skupaj vstran in sedel spet k delu. A nisem se ga mogel otresti. Izraz njegovega drhtečega bledega obraza me je preganjal. Bilo je nekaj na njem — nekaj, česar nisem mogel pojasniti. Zdaj to bolje razumem.

Vzel sem njegovo povest s seboj, ko sem se odpeljal iz urada. In po kosilu sem začel brati. Takoj me je prijela. In čedalje sem bral, tem močnejše me je grabilo. Ni bila samo nadarjenost kot pri mnogočem drugem. Bilo je več. Bilo je nekaj, kar me je pretreslo. Bilo je nekaj Dostojevskega. Ko sem povest do pol prebral, me je spreletelo, da pisatelj zdaj bega po mestu in strada. Obšlo me je nekaj takega ko sram. Kakor norec sem se napotil na postajo in odposlal deset kron.

Potem sem šel spet domov in bral dalje. In čim dlje sem šel, tem bolj me je bilo sram. Ko sem bil na koncu, sem bil ves pobit. Poslušajte!

Vzel je zadnjo stran rokopisa in bral na glas.

Govor je bil o nekom gladujočem in brez strehe, o nekem pisatelju brez imena, kako se v nogavicah plazi po stopnicah v borno luknjo, kjer je nazadnje stanoval, kamor se pa podnevi več ne upa, ker ni plačal najemnine; kako najde na mizi pismo in se spet splazi proč. Pismo je bilo od uredništva nekega lista, kamor je dal svoj rokopis. Prebere ga ob plapolajočem soju cestne svetilke. V njem se zjasni. Rokopis je bil sprejet in so ga takoj poslali v tiskarno.

Nekaj majhnih izprememb... nekaj pravopisnih pogrškov popravljenih... nadarjeno napisano... izide jutri... deset kron!

Edvard Brandes se je spet zasmeljal z utesnjenim smehom in dejal, ko je odlagal popisane liste:

Ali razumete, da sem bil zaradi svojega bornega desetaka čisto pobit?

Da, to razumem.

Pogledal me je.

Če bi bili brali povest vi, bi jo bili še bolje razumeli.

Kaj je tako zanimiva? sem vprašal. Kako se ji pravi?

»GLAD.«

In pisatelju?

Knut Hamsun.

(Nadaljevanje prihodnjič)

Z MEŠTROVIČEVE RAZSTAVE

JOSIP VIDMAR

Prvo veliko zbirko Meštrovičevih del, ki sem jih poprej poznal samo po reprodukcijah, sem si kakor marsikdo med nami lahko ogledal šele pred leti na njegovi ljubljanski kolektivni razstavi. Dotlej sem poznal samo njegov vodnjak, ki stoji v Zagrebu na trgu med gledališčem in univerzo, in pa čudovito in tihe poezije polno soho, ki jo je bil kipar že poprej podaril naši Narodni galeriji. Po ljubljanski razstavi, od katere je minila precejšnja vrsta let, pa smo zopet mogli spremljati delo tega velikega umetnika samo po vesteh in posnetkih, ki so se pojavljali v tisku. Razstava v zagrebškem Umetniškem paviljonu, ki se je pravkar zaključila, je nudila nekak pregled preko te poslednje dobe Meštrovičevega snovanja. Spoznal sem, da jo moram videti in sem drage volje sprejel poziv urednika »Modre ptice«, naj si grem razstavo ogledat, da bom poročal o nji.

*

Z živahnega Jelačičevega trga sem krenil po Zrinjevcu navzdol proti Umetniškem paviljonu. Spotoma sem se pomudil pri Strossmayerjevem spomeniku, ki je tudi Meštrovičevo delo zadnjih let in ki sem ga spoznal že pred tem posetom v Zagrebu. Bronasti nadškof sedi rahlo sklonjen na zelo nizkem sedežu in njegova štrleča, razkoračena kolena, ki jih ogrinja sutana, ustvarjajo mogočno razgibano, skoraj barbarsko silhueto. Gib gornjega telesa in kretnja rok in glave ogovarjata ali mimoidoče ali vernike ali sploh ljudstvo. To je kretnja učenika. Spomenik ima zelo visok podstavek in dasi sem ga ogledoval pozorno, nisem razločil in razbral škofovega obraza. Mislim sem, da se pravtako obrača k poslušalstvu, kakor kretnja rok in telesa; toda na razstavi, kjer je razstavljena kot detajl glava sama, sem videl, da je njegov izraz — zamišljenost vase, prisluškovanje nečemu in pozorno gledanje nečesa, kar prihaja iz notranjosti. Vesel sem bil tega tako globoko in tako naravno pojmovanega in pokazanega prehajanja iz človeške notranjosti v človeško občestvo, prav tako pa tudi smelosti in barbarske svežosti v kretnji nog. Tu je naposled zopet nekaj novega, docela izvirnega, nekaj, kar ne poganja iz kulturnosti, marveč neposredno iz krvi in iz živih tal.

Pred razstavnim paviljonom stoji spomenik znamenitemu hrvaškemu slikarju benečanske šole — Meduliću. Velikopotezno izklesan iz rahlo žoltega peščenca, stoji slikar v značilni meštrovičevski pozi, kakršno je kipar dal tudi splitskemu Maruliću. Rumena barva in mehkejša kretnja v telesu dajeta Meduličevemu spomeniku neko toplino in poetičnost, ki je strožji in bolj teatralični Marulić nima. S popolnoma svežim vtisom sem odtod nalašč krenil nazaj čez prečno cesto pred spomenik nekega vojaka; zdi se mi, da je Preradovićev. Moral sem se nasmehniti suhoparni resnobi tega izdelka in sem se šele zdaj do kraja zavedel solnčne in ljubeznive poezije, ki sije iz Meštrovičevega dela.

*

Nato sem šel nazaj in po stopnišču v paviljon. Razstavni prostor je razdeljen v tri oddelke; v srednjega, neposredno nasproti vhodu, in v levega in desnega. Desni in levi sta zelo visoka, srednji pa je pokrit s

kupolo, ki je še dokaj višja od obeh stranskih prostorov. Pod to kupolo stoji orjaški mavčni odlitek splitskega Grgurja Ninskega. Kip je tako visok, da je v vsem paviljonu težko najti prostor, od koder ga lahko pregledaš. S silovito kretnjo rok in glave in s silovitim korakom, ki ga vidiš v pravkar zastavljeni desni nogi kakor tudi v dvigajoči se levi in v mogočno opletajoči se halji, stopa srditi škof po tleh svojega prividnega sveta. Tudi v pogibu njegovega telesa in njegovih udov sem začutil ono prvobitnost, ki meji na barbarstvo in ki sem jo opazil že pri Strossmayerjevem spomeniku. Nerazumljivo mi je, kako je mogoče v tolikšno grmado vtisniti tako naravno in v vsej silovitosti lahkotno gibanje.

V levem in desnem razstavnem prostoru pritegneta prav tako kakor v srednjem Grgur Ninski tvojo pozornost oba konjenika-Indijanca, ki segata s svojima glavama malodane tik pod strop. Levi meče sulico, desni strelja z lokom. Tudi za ta dva kolosa ni v paviljonu pravega prostora, da bi ju lahko docela pregledal. Ali vtis je mogočen. V obeh živalih je nekaj strahotno divjega in besnega, grozečega; jezdeca pa sta strašna in grozeča vsak v svojem posebnem značaju in vsak po svojem posebnem orožju. Levi meče kopje. Njegov značilni obraz, roke in ves vpogib telesa in nog — ena se upira konju v kolk — vse živi v stopnjevanem in prenotenem značaju silovitega zamaha in nasilne sovražnosti. To je divja moč, je zamah in zalet. Desni je lokostrelec. Lok je drugačno orožje kakor kopje. Ta Indijanec meri. Njegov obraz je osredotočen, telo napeto, zbrano v en sam gib, noge se krčevito naprezajo in oklepajo konjskega života. To je zbrana, obvladana sila, to je osredotočenost sama, dvignjena in poudarjena v tej bojeviti figuri, kakor je v oni poudarjen slepi in nebrzdani zalet. In zopet občudujem mogočnost te ogromne sile, ki je v takih dveh kolosih s tolikšno pogodljivostjo zajela ta dva prvobitna življenjska značaja.

*

Z naštetimi deli so izčrpani poglavitni monumentalni zasnutki te razstave in morda vse Meštrovičeve zadnje dobe, v kateri se je po silovitem iskanju vojnih let znašel v sedanjem osebnejšem in prirodnejšem načinu. Omeniti bi bilo treba samo še spomenik Franciji, ki pa me v razstavljeni skici ni ogrel, marveč se mi je zdel v sredstvih, s katerimi ustvarja Meštrović vtis viharnega poleta, celo problematičen. Že ta kratka vrsta njegovih monumentov nam ga kaže v nekaterih velikih odlikah. Najprej v mnogostranosti in raznovrstnosti. Od poetičnega Medulića, preko mirno teatraličnega Marulića, iz globin svoje notranjosti govorečega Strossmayerja, duhovno fanatičnega Grgurja pa do obeh Indijancev-bojnikov je razprostrta obsežna skala življenjskih značajev in izrazov, ki jih je Meštrović obvladal z veliko vernostjo in s prav tako veliko originalnostjo. Druga njegova odlika je jasnost. Noben življenjski značaj ni v njegovem delu samo sluten, vsak je dognan in izluščen do kraja, kakor sem to poudaril pri obeh Indijancih. Ta jasnost in dognanost se druži z velikim smislom za monumentalnost. Toda Meštrović nikoli ne žrtvuje izrazitosti za monumentalnost, marveč je prej voljan storiti nasprotno. V njem je več izrazne strasti nego golega, preprostega kiparskega instinkta.

Tem monumentalnim delom najbližja je skupina kipov, kakršna sta na primer oba evangelista Janez in Luka, ki sta zasnovana za Meštrovičev mavzolej. Tudi pri tej dvojici me je mojster presenetil s tistim, kar sem pravkar imenoval jasnost in dodelanost. Blagovestnika sta predstavljena

takole: Janez, se mi je zdelo, je pravkar pokleknil. Zaslišal je glas, ga spoznal, naglo pokleknil, glava mu je prisluškujoče in zamaknjeno skoraj vržena vznak, roke drže knjigo in črtalo, pripravljene so. Luka kleči in sedi na podvitih nogah. Kakor je Janez mladeniški, je Luka moški. Glava mu je zamišljeno sklonjena in se opira na roko, ki objema dolgo brado. Druga roka drži zaprt knjigo v naročju. Tako ti pogled motri njuna lika in preskakuje z enega na drugega in nenadoma se zaveš: taka sta resnično značaja obeh evangelistov; več, to morda niti nista dva evangelista, marveč dva navdahnjena moža, navdahnjena vsak po svoje, vsak z drugačno inspiracijo. Janeza je obšel velik, silovit, nenaden, mladosten navdih, trenutno razsvetljenje; Luka živi v zbrani zatopljenosti, mirni, moški in zreli. Da, to sta morda res samo dva navdahnjena moža, dva različna navdiha.

*

Še bolj se izgublja monumentalnost, ki je v obeh apostolih še dokaj važen element, v portretih, h katerim pa ni šteti Mojzesa. Ta je bodisi v osnutku bodisi v glavi, ki je izklesana v marmorju, skoraj da samo monumentalen in izrazit v gesti, dočim je obraz prav za prav samo srdit, ne da bi bil mogočen ali proroški ali voditeljski. Preden sem videl razstavo, sem govoril o nji z našim ameriškim pisateljem L. Adamičem. Ta me je opozoril na to, da imajo vsi Meštrovičevi veliki možje nekaj uka-zujočega. To je dobro opažena značilnost, vendar se mi zdi, da jo je treba še nekoliko priostriiti. Opazoval sem zapored vse portrete na razstavi. Kipi mož, kakršni so Rittig, Bulić, nadškof Bauer so preprosti in naravni v vsem, tako tudi v pozi. Ali čim prideš do slikarja Krizmana ali Becića, boš opazil, da sta z obrazoma nekako odvrnjena, obračata se nekako v stran in proč od — ljudi. Še očitneje je to pri Goetheju, ki se mi zdi navzlic vsemu nekoliko preveč približan balkanskemu tipu, dočim je v kiparjevem avtoportretu nedvomno poleg odvrjenosti izražena neka sovražnost in celo prezir. Mimo te odklanjajoče kretnje je v vseh teh obrazih podana ona zamišljenost vase, ki sem jo najprej omenil pri Strossmayerjevi glavi. In obe značilnosti sta do skrajne možnosti stopnjevani v kipu Michelangela, ki je tako zatopljeno obrnjen sam vase, da res nikakor ne moreš pogledati v njegovo obličje, četudi se lahko preveriš, da je obraz popolnoma izdelan in docela jasno oblikovan. To ni več portret in določna podoba, marveč samo še slutnja tega moža, ki je okrenil svetu hrbet in se pobožno zaglobil v knjigo svojega srca.

V portretih živi Meštrovič kot član človeškega občestva, ali bolje rečeno kot človek, ki se je po svoji volji izločil iz sveta. Šel je pot, ki mu jo je narekoval njegov genij, pota ljudi so mu tuja, mrzka in zaničevanja vredna. Odklanja jih in z njim vsi poklicani in izvoljeni, vsak po svojem osebnem značaju. Najgloblje in najbolj brezbrizno jih odklanja največji med njimi — Michelangelo.

*

Meštrovičev portret je intimnejši in liričnejši kakor je kiparski portret običajno; zato sem ga tudi uvrstil na mesto, kjer mi služi kot prehod k intimnejšim oblikam, h katerim sedaj prehajam. Tu je v prvi vrsti omeniti njegove dekorativno lirične reliefe, izmed katerih so me posebno očarali in navdušili taki kakor Žena s harfo, Glava opatice, Angel z vijolino in Dekliška glavica z vijolino. To so neznansko nežne in ubrane umetnine; mehke v oblikah, globoko občuteno in hkratu rafinirano sti-

lizirane, polne značaja in muzike kakor tudi kiparskega smisla za strnjenost in zaokroženost. Ti reliefi so dekorativni in vendar je v kaki ženi s harfo prav toliko občutka za telesnost kakor v vsaki drugi njegovi plastiki. Po tej plati se mi zdi posebne omembe vreden relief v lesu »Jezus in Samaričanka«, ki tako živo in opojno posreduje skozi obleko in gube občuteno žensko telo, kakor ga razodeva malokateri akt. Tako silnega vtisa o telesu, ki je zagrnjeno v obleko in ki je navzlic temu tako mameče občutno, se spomnim samo še pri neki starodavni gotski skulpturi, ki pa ji ne vem več ne imena ne doma, dasi vtis še danes živi v meni.

*

Poezija ženskega telesa je zadnje poglavje Meštrovičevega razstavljenega dela, ki nameravam še govoriti o njem. Nežnost in subtilnost, ki sta se oglašali že v imenovanih reliefih, sta v kipih kakor »Pričakovanje«, in »Pred kopeljo« prevladujoči. Druži pa se ž njima še marsikak drugi element. Ženska in žensko telo sta možu najgloblji čutni opoj in najlepše čudo velike ustvarjajoče moči. Vse to živi v obeh velikih marmornatih kipih, vse to in še težka omama zrele strasti in tiha ženska zamaknjenost v čudežni sijaj lastne lepote. In vendar so vsa ta čutnosti polna čuvstva raztopljena in prežarjena z duhom, ki se izraža v popolnosti oblik in ki je tako močan, da govori z močnejšim glasom kakor vse ostale sestavine teh prelepkih umotvorov. Ta dva ženska akta sta najbolj poetični umetnini vse razstave in zopet sem imel pri njima občutek, da je Meštrovič navzlic vsej popolnosti oblik bolj izraževalec nego kipar, kajti ti dve ženi sta v svojem marmorju skoraj bolj fini in bolj subtilno zasnovani in izvedeni kakor prav za prav prenese kiparska umetnost, ki je pri svojih najtipičnejših mojstrih preprosta, velikopotezna in trezna.

*

Tako sem si ogledoval dela, ki so me posebno zanimala in privlačevala. Poln vtisov in občutka o zreli in plemeniti moči, ki je vse to oblikovala, in nekoliko utrujen od boja s to žlahtno silo, sem se odpravil po mestu, ko sem se nenadoma domislil vodnjaka med gledališčem in univerzo. Zavil sem tja. Stal sem in si vtiskal v spomin podobo starca, ki mirno in odmaknjeno zre predse na vodno gladino, v kateri se zrealita svet in nebo. Od vseh figur tega vodnjaka mi je ta od nekdanj najljubša; zdi se mi najpomembnejša. In tedaj sem jo pričel v mislih primerjati z deli, ki sem jih videl pravkar na razstavi. Celo ta najizrazitejša figura Meštrovičevega zgodnjega dela, ki sicer že napoveduje današnjega velikega tvorca, je v svojem impresijonističnem in secesijskem načinu nekam šibka in bleda poleg zrelih in dognanih umotvorov njegovega večerajšnjega in današnjega dne. Kakšno ogromno pot, kakšen razvoj lahko prehodi bogat, delaven in večno nezadovoljen tvorec. In zopet! Kolikšen napor, napor celega velikega življenja je bil potreben, da je pričela roka, ki je nekako zaljubljeno in božajoče upodobila te reliefe na vodnjaku in to starčevo glavo, da je ta roka iznašla prijem, s katerim trdno in neizprosno iztisne vsakemu življenjskemu pojavu čim globljo in čim bolj skrito bitnost. Kolikor poznam sodobnega kiparstva, se zaman oziram po Evropi za mojstrom, ki bi bil Meštroviču enak, posebno odkar je umrl veliki francoski kipar Bourdelle.

*

V razstavnem seznamu del je Meštrović napisal kratek predgovor. V njem pravi med drugim tudi nekako takole: »Zakaj sedim ravno tukaj... In kaj sploh hočem tukaj med nami? Hočem, pravim, pokazati, da se dá tudi tukaj živeti in delati, pokazati hočem, da je tudi ta kot zemlje prav tako blizu ali daleč vsem gibajočim silam, kakor kateri koli drugi, zame pa da je celo bliže kot vsak drugi.« Čudno, ko sem hodil po razstavi, me je mahoma obšla misel, kako tolažljiva in vzpodbudna mora biti za vsakega, ki se v bližini tega tvorca s skrito in utrudljivo vztrajnostjo posveča svojemu poklicu, zavest, da živi nedaleč od njega ta temni in odljudni človek, ki se tako sveto zamišljen igra in naporno muči s temi bleščečimi liki. Kakšna tolažljiva in vzpodbudna zavest za ves narod, sredi katerega vre ta živi vir tvornosti in čiste življenjske radosti. Vse življenje mora biti lažje, veselejše, kajti v takem tvorcu je podano jamstvo, da so ljudem njegovega rodu vse gibajoče sile resnično tu najbližje, da so jim dostopne.

Z A P I S K I

PETER PAJK

EDGAR WALLACE

Edgarju Wallaceu, popularnemu pisatelju kriminalnih romanov, je posvetil daljšo študijo odlični angleški književnik Aldo Sorani.

»Res je, da spadajo senzacionalni romani in drame, ki jih je Wallace zamislil in spisal z osupljivo naglico in lahkoto, k nekemu genru, ki nima nič opraviti z umetnostjo in stilom. Wallace sam se je izdajal samo za žurnalista in kronika, toda fenomenalni uspeh, ki je priljubil njegovo ime v vseh delih sveta, ne bi bil razložljiv, če ne bi bil Wallace prilagodil romana in drame nekim potrebam in okusom današnje publike. Vemo namreč, da ni obstajala samo iz navadnih ljubiteljev strahotnih povesti in dram, ampak iz najbolj doktorske in rafinirane publike.

V samem področju popularnega romana je Wallace uvedel novost, ki jo moramo upoštevati. Wallace je temu žanru resolutno odvzel njegovo tradicionalno nakitje, sentimentalne cunje, namreč socialne in filozofske, ki so ga z njimi našemili glavni predstavniki v iluziji, da mu z njimi dvignejo ton in mu dajo državljansko pravico v književnosti. Razbremenil je popularni roman od solzavega sentimentalizma, nadutih razprav, spodbudnih ali proroških naporov in celo od ljubezni in je pazil samo na to, da si slede brez ustavljanja gola dejstva, gledališki sunki, pripovedovani v slogu, ki so ga po pravici primerjali »izstrelu iz mitraljeze.«

... Opomniti moramo, da je Wallace rajši razsipal svojo domišljijo in bistroumnost v prid zločincem kakor policistom, ki jih je pošiljal zločincem za petami. V tem ga je zelo podpiralo poznanje zločinskih osredij. Kakor je dejal Beverley Nichols, moramo zahvaliti Boga, da je imel Wallace uspeh, ki mu je dovolil, da zadosti svojim zakonitim in nezakonitim instinktom. Kajti gorje nam, če bi se neznan ali zavržen Wallace vrgel na to, da bi delal svoje romane namestu, da bi jih pisal. Postal bi popoln hudodelnik, strahoten zločinec...

Plodnost njegove imaginacije, njegova moč pri delu sta mnogo pripomogli, da se je ustvarila njegova legenda, toda treba je priznati, da sta pridobila Wallaceu občudovanje pisateljev in umetnikov, ki so od njega zelo oddaljeni in ki gredo za precej drugačnimi težnjami in ideali. Več jih je nehote začelo zavidati vitalni polet popularnega romanopisca, njegovo ustvarjalno moč, veličastno spretnost, kako je iz najbolj grobe snovi gradil žive in govoreče osebe. Zavistni so mu bili za ročnost, ko je kot igraje uvedel množico oseb in izrednih slučajev. Nekateri so šli tako daleč, da so Wallaceu priznali shakespearške sposobnosti in aspekte.

... Wallace ni uporabljal ogromnega slovesa, ki si ga je osvojil z nekim smotrom osebne ničemurnosti. Rajši je vse ožje pritezal občinstvo, zadoščujoč njegovi pohlepnosti z vedno novimi deli, ne da bi mu dal do sape en sam trenutek, ne da bi dopustil, da bi se za en sam teden razpršila pozornost. Kako so mogli njegovi možgani in živci kljubovati takemu naporu, je pravcata skrivnost. Umrli je, kot bi lahko pričakovali, sredi dela, pusteč tri ali štiri romane in nekaj serij povesti, obkrožen z diktafoni in mikrofoni, dočim so mu iz Londona prihajale po radiu prve novice o triumfu, ki ga je dosegla njegova nova policijska drama, in je gledal okna svojega taborišča, kamor je prišel, da umre v svoji obljubljeni deželi: Hollywood.«

MADŽARI V ITALIJANSKI LUČI

Literarni tednik Italia Letteraria priobčuje vrsto člankov o »Današnji Evropi«. Zlasti zanimiv je bil članek o Madžarski. G. B. Angioletti piše: »Ogrska pusta se zdi, kakor da je ustvarjena, da služi za bivališče skrivnostnemu narodu, navajenemu na stepe in velike pustinje. Pusta je že nekoliko evropska puščava in je tudi privlačna kot puščava. Ta brezmejna ravan, nežna do potepuhov in poetov, je tolažljiva celo tedaj, ko je pokrita s snegom ali vklenjena v megle. In poleti, ko je tako mirna, skoraj zračna z dolgimi spreletljaji, ki jih v klasju povzroči veter, nudi zelo veliko, zelo čisto in poetično lepoto. V njenih najbolj golih delih je obzorje daleč in svetlo kakor obzorje morja in ker tu ure in ure ne srečamo nobene koč, navdihuje pusta kakor morje isto sladko grozo...«

Govoreč o madžarskem veseljačenju se avtor sprašuje: »Kdo bi tu mogel govoriti o severnjaški melanholiji? Sploh se nam zdi ta melanholija že kar predsodek in po našem občutju so pravi melanholiki južnjaki. Vpričo tega naroda, ki živi med meglo in dežjem, med snegom in mrazom, vpričo teh Madžarov, ki se imenujejo potomce Hunov, so današnji Južnjaki spodobni, praktični, inkvizitorski, nekoliko ničemurni — in zbog tega malo družljivi — nekoliko skeptični — in zategadelj malo vzneshljivi. Gotovo, zabavajo se z občudovanja vredno treznostjo, ne poznajo prave orgije, v medsebojnih odnosajih so nezaslišano strahopetni, do absurdnosti se boje, da se ne bi osmešili, so varčni in vražljivo verujejo v moč denarja. Da se omejimo na Italijo, se ozrimo na žalost Kalabrijev, Sicilcev, globoko žalost, čeprav jo zunanost včasih zanikuje in na prvi pogled opazimo nedeljsko vzradoščenost v ogrskem ali slovanskem mestecu, kadar se kmetje v svojih veličastnih oblačilih sprehajajo po ulicah in si podajajo roke: celo ako ne zapojo, celo ako ne spregovore

besedice, spoznamo na skoraj otroški čistoči njih pogleda, na njih neomajnem smehljaju, da so srečni.«

Vse to je dobro opazovano in ne slabo povedano, ali premisliti bi morali nekoliko naslednje besede: »Grof Klebersberg, bivši ogrski minister za javni pouk, nam je rekel: ‚Čez petindvajset let se bo govorila italijanščina v vseh deželah vzhodne Evrope, prav tako kakor govorijo danes francoščino...? Drugi možje velike kulture, kakor Kerzeveczi, Pekar, Gerevicz so me utrdili v tem mnenju, poudarjajoč, da je francoska literatura malodane izčrpala svojo nalogo. V resnici je treba, da Italija prestopi svoje vzhodne meje, ne z varljivim smotrom hegemonije, temveč ker je poslej edina, ki bi utegnila formulirati besedo miru, združiti onkraj malenkostnih, toda ljutih političnih bojov te narode, ki imajo pregorečo željo po neki vzvišeni luči, ki bi jih razsvetlila. In literatura v katero pri nas šele premalo verujejo, je najnaravnejše sredstvo za dosego tega visokega cilja.«

RAZGLEDI PO MODERNI LITERATURI

O moderni literarni produkciji piše M. Galvez v južnoameriški reviji »La Nacion«. Obrča se najprej proti literarnemu snobizmu: »Ni krutejše kazni za človeško nespamet kakor povratek imen, ki so bila pred nekaj leti malo v modi, kar snobe, ki so jih nekadaj črnili, da bi mislili, da so zapadli v pozabljenje, primora, da jih povzdignejo do oblakov. To se je dogodilo Zolaju. Snobi, ki niso imeli dovolj izrazov zaničevanja do njega, nimajo danes, ko se je veter obrnil njemu v prid, drugega izhoda, ko da ga občudujejo.« Koristen pa je včasih po Galvezu zmeren snobizem, ker skrbi za naglo razširjenje novih vrednot.

Avtor obžaluje, da pri sodobnih pisateljih tako redkokdaj najdemo stremljenje po trajnih delih. »Neke literature, n. pr. francoska, kažejo mnogo talenta, gracije, čuta za dovršenost in drugih vrednot, toda tudi improvizacije, pomanjkanja sape, mode, narejenosti, ki ovirajo uresničenje velikih del.

V preteklih stoletjih sta kak Montaigne, kak Pascal posvečala leta svojega življenja, da sta napisala nekoliko strani, zasnovanih in uresničenih pod pojmom trajnosti, toda te strani so žive še danes in bodo živele dolgo časa. Drugi pisatelji, ki so ustvarili številno delo, so mu vsakikrat posvetili vso svojo eksistenco in je niso razkropili na tisoč udejstvanj.

Drugače je pri modernem pisatelju. Že Goethe je rekel pred sto tridesetimi leti: kakor hitro kdo izda vredno knjigo, se ves svet zveže, da bi mu preprečil napisati drugo knjigo enake ali še višje cene. In za Goethejevega časa še ni bilo sedanjih izkušnjav. Pisatelja, ki danes doseže slavo, zgrabijo kot sv. Antona vsi mogoči demoni.« Galvez govori nato o vseh teh izkušnjavah: naročilih založnikov in urednikov, povabilih, prošnjah itd. »Oblegan od vsega tega sveta, strt pod težo pisem, ki jih prejema, kako naj bi pisatelj našel časa, da dovrši delo? ... Papini nam v svojem izrednem Gogu kaže, kako se Knut Hamsun, nadlegovan od občudovateljev, ki je z njimi moral poplačati Nobelovo nagrado, zateče na kmete, kjer noče nikogar sprejeti.

Galvez odreka vrednost dobršnemu delu umotvorov, ki so danes zelo priljubljeni pri svetski publiki. Govori tudi o škodljivem vplivu politike

in navaja po nekem francoskem kritiku: »Na Nemškem spoznamo literata danes po tem, da ne ustvarja literature, namreč čiste literature brez interesov, izven časovnosti. V tem oziru spominjajo na naše sobrate v sovjetskih republikah, katerim je petletka glavni sujet. Mislijo samo na nemško in svetovno politiko in, namesto da bi pisali romane, jih vznemirjajo ekonomska vprašanja kakor Leonharda Franka, ki je ravnokar objavil roman o brezposelnosti.«

P O R O Č I L A

KNJIŽNA POROČILA

I. A. Krylov: Basni. Poslovenil Vdovič Bogomil. Izdala založba Satura.

»Krylov je bil do pred vojne pri Slovencih skoraj nepoznan, dasi je že Fran Levstik priobčeval prevode njegovih basni v »Vrtcu« in Maks Pleteršnik objavil v »Slovenskem Glasniku« leta 1868. njegov življenjepis in prevode treh njegovih basni,« pravi prevajavec v uvodni besedi. Sedaj nam je sam izročil lep izbor tega največjega ruskega basnoslovca. La Fontaine, veliki francoski fabulist, je predvsem didaktik, njegove basni imajo v glavnem vzgojnomoralno ost. Krylov pa je poglavitno kritik družbe in njenega slabega ustroja, ki ju biča z jedko satiro. Res da se dá tudi iz njegovih basni izluščiti vzgojno ali moralno jedro, vendar ostane njihova glavna usmerjenost kritika družbe in satira nanjo.

V zgoščenih verzih nam Krylov z ostrim opazovalnim darom razkriva slabosti človeka in družbe; njegov izraz je pregnanten in zmerom zadene v črno. Te resnice so dandanašnji prav tako žive in pereče, kakor so bile pred sto in še več leti. Zato je prav, da nas je Vdovič pobljže seznanil s tem velikim ruskim satirikom in pesnikom v basnih. Njegovemu prevodu se poznata izredna skrbnost in tankovestnost. Dobršen del basni čitaš kakor izvirmik. Njegov jezik je prožen in sočen, čeprav nas sprva marsikateri izraz preseneti. Predvsem je treba povdariti eno: V Vdovičevem prevodu je čutiti veliko lepe in redke ljubezni do stvari in jezika.

Vladimir Bartol.

GLEDALIŠKA POROČILA

Sophokles: Kralj Oidipus. Poslovenil prof. A. Sovré.

Thebanskemu kralju Laju je bilo prorokovano, da ga bo ubil lastni sin. Ko se mu ta rodi, ukaže služabniku, da ga izpostavi v gorah. Služabniku se dete, ki so mu prebodli noge (Oidipus = Oteklonog), smili, izroči ga pastirju in ta ga prepusti korinthskega kralju Polybosu, ki nima otrok. Mlademu Oidipu zabrusi nekoč človek v obraz, da ni kraljev resnični otrok. Ko ne dobi pri dozdevnih starših pojasnila, odide v Delphe, da bi mu proročišče razodelo skrivnost njegovega rodu. Apollon mu napove samo, da bo ubil lastnega očeta in se z lastno materjo poročil. Da bi se strašni prorokbi izognil, si Oidipus ne upa nazaj v Korinth. Blodeč po svetu, ubije v neki soteski med pepirom starca — thebanskega kralja — in njegovo spremstvo, razen enega, ki se mu posreči, da skrivaj uteče. Nato reši Thebe strašne Sphinge in v nagrado se poroči s kraljico-vdovo Jokasto ter postane thebanski kralj. Tako se je brez njegove vednosti izpolnila prorokba. Dolga leta vlada srečno v Thebah, rode se mu otroci, dva sina in dve hčeri. Tedaj napade mesto strašna kuga. Pošljejo k Apollonu, ki jim razodene, da ne bo strašne nadloge konec vse dotlej, da bo kaznovan Lajev morilec. Tega morajo torej iztakniti. Tako začne tragedija.

S strahovito doslednostjo se razpleta dejanje, skrivnost se pred nami odmotava kakor štrana, sem ter tja se potek zatakne in že upaš, da grozna slutnja le ni resnica, dokler te naposled silovito spoznanje popolnoma ne porazi.

Oidipus je umoril svojega očeta nevede in nehote, ponevedoma se je oženil z lastno materjo. Subjektivno bi moral biti po naših pojmih popolnoma nedolžen. In vendar nas tragedija prepriča, strašna kazen, ki si jo Oidipus ob koncu naprti, nas ne preseneti, nasprotno, spravi nas z njim. Lajos je skušal izbeči strašni Apollonovi prorokbi, iztrgati se ji je hotel tudi Oidipus. Oba podučé bogovi, da ne more nihče ubežati večnim zakonom, po katerih vladajo svetu. Zaman se trudiš, ubogi človek, da bi obveljala tvoja volja; kar so bogovi sklenili, se nad tabo neizbežno izpolni.

Ta vera v usodno moč bogov, ki ne vprašajo, če se ti zde njihovi ukrepi pravični ali nepravični, marveč z vso neizprosnostjo uveljavijo svojo voljo, nam je danes, vsaj v tej obliki, tuja. Zakaj se nam zdi Oidipova kazen vendarle upravičena? Saj je storil vse, da bi ubežal napovedani strašni pregrehi in če je zabredel vanjo, se je to zgodilo nevede, nehote, proti njegovi lastni volji. Ali zato nemara, ker se je upiral volji bogov? Tako pojmovanje bi nas danes pustilo hladne. Morda je zgolj velika umetniška sila, ki nas v delu prevzame? Ta je. Ali pa ne izvira velika umetniška sila iz velike resnice, velikega spoznanja? Ali more biti brez teh velika umetnost? Na veliko načinov se je skušalo razvozlati to zagonetko.

Najprej bom skušal podati nekaj svojih neposrednih utisov. Zmerom, kadar sem prišel z Oidipom do one točke, ko se mu razodene strašna resnica o uboju očeta in o zakonu z lastno materjo, me je spreletelo: kaj bi storil sedaj ti? Jasno mi je bilo občutje: s tako strahovito zavestjo bi ne mogel živeti več niti trenutka. Edina rešitev: da bi me bilo konec, da bi si storil konec. To bi bil seveda samo pobeg iz neznoznega položaja. Oidipus si naprti strahovitejšo kazen: samemu sebi iztakne oči in slep sklene do smrti prenašati svojo strahovito usodo. Ob tej oslepitvi me je zmerom prešinilo: kaj ni bil vse življenje popolnoma slep? Zakaj ni do konca raziskoval svojega izvora, saj je vendar slutil, da nekaj v njegovem sorodstvu s korinthskim kraljem ni v redu? Za strašno prorokbo je vedel. Kako da ni nanjo pomislil, ko je umoril starca v soteski, ko se je ženil s starejšo vdovo? Zaslepljen je bil in sicer od brezmejne želje po sreči, po uživanju življenja. V tem tihem udobju se ne dá motiti od nikogar in ničesar. Neprijetnemu se izogiba, zapira si pred njim oči. In še takrat, ko pride ura, da mora razkriti Lajovega morilca in ga že spreleti zla slutnja, da je morda sam krivec, se tej slutnji upre, vse stori, da bi ubežal strašni usodi in ostal v prijetnih sanjah udobja in sreče. Rajši da bi bila njegova sreča varljiva, rajši da bi bila njegovo življenje lepa laž, samo da se izogne mučnemu spoznanju, neprijetni resnici. Kakor razvajan otrok hlepi za lastnim ugodjem in zvrča s sebe vse, kar bi ga v tem ugodju motilo. Kaj ne mora izzivati taka »slepota za vsako ceno« srda onih, ki natančno vedo in poznajo resnično stanje stvari? Kaj ne izziva taka na laži zgrajena in s skoraj hoteno slepoto kupljena sreča mrke želje, da bi mu oni, ki ima čez vse jasen pregled, razkril, kako je v resnici s to »srečo«? — Polno spominov in asociacij spreleti ob takih mislih človeka. Cankar neprestano govori o nekakšnem spoznanju, ki léže kakor breme na človeka, ne da bi to spoznanje natančneje označil. In vendar nehote čutimo, da tiči za njegovimi besedami neka daljna resnica. Človek se spomni lastnih spoznanj, ki so ga brezobzirno iztrgala iz nekih prijetnih, varljivih sanj, spomni se svojega srda nadnimi, ki še zmerom uživajo tako zlagano srečo, ker so prestrahopetni, da bi strgali s stvari zadnjo kopreno. Spomini gredo daleč nazaj v otroška leta, ko sta nam bila oče in mati najvišja zemeljska avtoriteta in smo verjeli, da sta to tudi za ves ostali svet. Kako nas je izzivalo, ko smo sami spoznali, če smo videli, kako si

drugi iz blaznega hlepenja po tihem udobju nalašč zapirajo oči, branijo se spoznanja, resnice kakor kuge, — da bi jim strgali krinko z oči. Ta poceni-sreča, to zaklepanje v tiste dobre, majhne sanjarije, ki pa so ena sama velika laž, je onega, ki je vse spregledal, ogorčala in ga navdajala s srditim odporom. — Da, tudi tvoja sreča, Oidipus, je prigoljufana. Ti si zadovoljen samo zato, ker n o č e š videti, ker se upiraš spoznanju in resnici o samem sebi. Ti trmasto vztrajaš v svoji slepoti, ker si prestrahopeten, ker preveč visiš na zemeljskih blagih. Ko spoznaš, bo tvoja kazen tem hujša. — Nam, ki od vsega početka vemo za resnično stanje stvari, se upira, da bi Oidipus ostal v sreči, ki je zlagana, nam urojena ljubezen do resnice zahteva, da se zadeva razčisti, da Oidipus spozna, na kako trhljih temeljih je bil zgrajen njegov zemeljski blagor, o katerem je menil, da ga morajo zanj zavidati vsi ljudje. (Zato je n. pr. Rostandova »Vest«, ki smo jo videli jeseni v teatru, v svojem jedru tako zlagana, tako zopernaturna in odvratna. Glavni junak pusti starše, ki jim je ubil sina, vse življenje v zmoti in se kaznuje s tem, da jim velikodušno nadomestuje ranjkega, pri čemer se zaveda, da je storil heroično, veliko dejanje. Ta kazen se nas dojmi prav tako kot laž, kakor je laž sreča, v kateri žive starši ubitega.) Toda Oidipus, ko je spregledal in spoznal, da je živel vse življenje v zmoti in slepoti, se strahovito kaznuje. Oslepi se. S tem dejanjem zraste kakor gora pred nami, dvigne se do nadzemeljske veličine in njegova tragedija nas resnično do mozga pretrese. Volja bogov se je izpolnila, toda Oidipus si je hrabro naprtil strašno breme svoje usode.

Taki so bili moji neposredni utisi in občutki pri čitanju ali pri poslušanju »Oidipaa« na odru. (Freud skuša po psihoanalitični metodi še bolj konkretizirati zadnjo Oidipovo skrivnost in ji dati še širši občečloveški pomen. Prodira prav do prvotnega razmerja med sinom in materjo, hčerjo in očetom, ki ostane pogostoma podzavestno tudi še v odraslem človeku in povzroča neredko velike duševne motnje. Te podtalne rodbinske vezi je imenoval zato »Oidipov kompleks«. Za verjetnost teh globokih, arhaičnih rodbinskih odnosov govori mitološki izvor fabule same, kakor tudi tehnika drame, v kateri junak analitično, samorazkrojevalno prodira v skrivnost lastnega izvora. Da-li pa taka razčlemba kaj koristi pri presojanju umetnine in ali je sploh potrebna, je drugo vprašanje.)

C. Debevec je skušal pri svoji uprizoritvi ubrati mimo tradicije novo pot. Zbor je na moč zreduciral in poenostavil (deloma iz tehničnih razlogov, kot je namignil v Gl. listu), oder stopnjeval v tri plasti, katerih vrhnjo so zavzeli Oidipus in odličniki, srednjo zbor, spodnjo pastir in sél. Ko Oidipus spozna in se kaznuje, prehodi od zgoraj dolj vse tri višine. Ozadje s tesnimi izhodi ob straneh se mi ni zdelo posrečeno. — Igra sama se je odmotavala dinamično, pičli zbor pa je bil le prešibak, da bi dvigal na sebi Oidipovo mogočno tragedijo.

Ogromno osrednjo vlogo Oidipa je igral *Levar*. Sprva nekam težak se je stopnjema razvijal in rasel, dokler se ni v končni tragediji razmahnil do močne prepričevalnosti. Veliko dostojanstvene ženskosti je dala *Jokasti Marija Vera*. Pravilno pojmovan, a nekam preneokreten se mi je zdel *Skrbinskov* Kreon. C. Debevec je v mogočni maski vidca Teiresije nastopil zelo patetično. *Lipah* je pretesel s svojim poročilom o kraljevski tragediji. *Daneš* je dobro igral slá iz Korintha, vendar je bil v celotnem okviru prerealističen. Zborovodja — *Gregorin* in štirje starci: *Potokar*, *Drenovec*, *Jerman* in *Jan* so učinkovito spremljali razvoj Oidipove tragedije. Tudi mestni starešine: *Cesar*, *Bratina*, *Železnik*, *Sancin*, *Pianecky* in *Juvanec* — so se skladali s celoto.

Vprizoritev Sophoklejevega Oidipa je, čeprav tik pred koncem sezone, torej ob precej neugodnem času za tako težko delo, v glavnem vsaj prav zadovoljivo uspela.

Marcel Pagnol: Marij. Igra v 4 dejanjih (6. slikah). Poslovenil A. Gspan.

M. Pagnol, tudi nam že znani autor »Topaza« (»Velike abecede uspeha«), nas to pot popelje v Staro pristanišče v Marseilleu in osredotoči dejanje v malem »Mornar-

skem baru«. Začuda pestro je to življenje, tipi so plastično podani, kakor da si jih bil že nekje v resnici srečal, in tudi epizodne osebe so izvrstno karakterizirane. Nad vsem tem pa čutiš autorjev svetli, le včasih malce trpki smehljaj.

Fanny, mala prodajalka rib (njena mati Honorine je lastnica štacune), ljubi že od rane mladosti Marija, ki toči v sosesčini v očetovem »Mornarskem baru«. Zdi se ji, da tudi ona ni fantu povsem ravnodušna, zato ji je tem nerazumljivejša, zakaj se ji izogiba. Boji se, da ga ni morda kaka druga zapredla v svoje mreže. Toda razlog, da se ji Marij izmika, je povsem nekaj drugega. Ze dolgo hrani v svojem srcu skrivnost, ki je ne razodene nikomur, razen beraču Piquoiseau-u, s katerim kuhata neprestano tajne naklepe. Pobegniti namerava namreč na morje, v svet; to hrepenenje ga je zgrabilo že v prvi mladosti, ko je nekoč videl ladjo, ki je prišla od daleč, polna tujih, neznanih sadov in skrivnosti. Ta želja ga ne izpusti nikoli, popolnoma se ji je predal in samo še priložnosti potrebuje, da bi jo izpolnil. Zato se noče približati Fanny, boječ se, da bi je ne razočaral, ker ve, da mu je njegova strast do morja, do tujih dežel več kakor ljubezen. Ko izve dekle, da nima druge, ne vidi nobene ovire več, da bi se ne smela ljubiti. Tako se oba predasta mladostnemu ognju. Zaman jo skuša njena mati pregovoriti, da bi se omožila z bogatim Panisseom, ki jo ljubi tudi še potem, ko vidi, da se je predala drugemu. Kar pride ladja in z njo trenutek, ko se je treba Mariju odločiti. Skrivač že vse pripravi za pobeg, toda ob koncu se mu Fanny le preveč zasmili. Razodene se ji in tedaj ga dekle samo pregovori, da gre na pot. Uvidela je, da se mora to prej ali slej itak zgoditi. Ostane sama, v njej se oglašča novo bitje, in ko ji tedaj dobričina Panisse ponudi, da ji bo stal ob strani, je videti, da se bo naslonila obenj.

Igra je zelo spretno zgrajena, dejanje poteka živahno in pestro, prizore oživlja južnjaški kolorit obmorskega mesta. Ljudje so polni napak, vendar v svojem jedru dobri in zdravi, da se ti morajo prikupiti.

Gavella, ki je delo režiral, ga je spravil v veliki hitrici na oder. Zato so se zdeli nekateri detajli bolj nakazani kakor izdelani. Tudi izdatno črtanje bi bilo priporočljivo, ker traja predstava skoraj štiri ure. Vendar je bilo v poteku dejanja čutiti režiserjev močni, živi impulz, značaji so bili točno označeni, okoliš pravilno pogoden in barvit, kakor ga zahteva pristaniško življenje.

Naslovno ulogo Marija je igral *Jan*, ki se je komaj vrnil od vojakov, z veliko prožnostjo in svežostjo. *V. Juvanova* je vstvarila v Fanny čuvstveno, vendar resolutno dekle, kar se ji je dobro posrečilo. *Kralj* je simpatičnega Marijevega očeta Cesarja prepričevalno podajal, le sem ter tja je malce popustil. *Cesarjev* Panisse je bil prava južnjaška dobričina. Fantastično vzdušje je zanesel v dejanje *Sancin* kot berač Piquoiseau; zopet je dokazal, da ima močan karakterni talent. Resničen tip je podala *P. Juvanova* v Honorini, Fannyni materi. *Železnikov* Mr. Brun je bil ostro karakteriziran, da je prišel vkljub nekoliko medli ulogi v ospredje. Pravi »kapitan« male obrežne barke je bil *Lipah*. Zelo dobra tipa sta vstvarila iz svojih epizod *Potokar* v Arabcu in *Slavčeva* v Malajki. Pa tudi *Rakarjeva*, *Gabrijelčičeva*, *Murgelj* in *Plut* so manjše uloge pravilno zgrabili.

Vprizoritev je bila s svojo svežostjo in živahnostjo prav prijeten zaključek sezone.

Vladimir Bartol.

R A Z N O

ALI VESTE

da je aprila meseca obhajala petdesetletnico življenja Berlinska filharmonija, ki je danes nedvomno najboljši orkester na evropski celinei.

da so v Košicah na Slovaškem osnovali cigansko gledališče, kjer so ravnatelji, režiserji in igralci sami cigani. Gledališče ima namen seznanjati cigansko občinstvo z deli največjih svetovnih dramatikov, ker cigani za zdaj nimajo še svoje dramske in tudi druge književnosti ne.

da so v Berlinu morali zapreti 139 let staro kavarno Jofty, ki je bila v marsikaki dobi središče političnih in publicističnih shajanj. Kriza!

da je André Maurois izdal novo biografsko delo o maršalu Lyauteyu, osvojevalcu in pomirjevalcu Maroka, ki je šele pred kratkim umrl. Delo je med podobnimi M-jevimi in drugih najboljše.

da je Max Reinhard odložil vodstvo Nemškega gledališča v Berlinu, kateremu je stal na čelu dolgih 26 let. Odstop je utemeljil s tem, da čuti silno mržnjo do podjetništva in umetnostnega trgovstva. To je njemu kaj lahko reči, saj slove kot eden največjih svetovnih režiserjev in si je ob tem slovesu v 26 letih pridelal dokaj milijonov, da je tak odpor in gnus v njem kar opravičen.

da se literatov vendar še kdo boji, kar je dokazal čevljarški kralj Tomaž Baťa, ki je tožil Rusa Ilijo Ehrenburga, ker je ta v nekem delu pisal, kako Baťa izkorišča delavstvo in kako se njegovim uslužbencem kljub vsej racionalizaciji slabo godi. Ker je Baťa bogat, so Ehrenburga v Berlinu obsodili, da mora sodbo objaviti v 6 listih, kjer je njegova stvar izšla. Ehrenburg seveda na razpravo ni prišel in tako bo Baťa moral dati sodbo objaviti na svoje stroške, če bo hotel imeti zadoščenje.

da je obhajal 60letnico največji živi flamski pisatelj Stijn Streuvels, čigar glavni roman »Hlapec Jan« je preveden že skoro na vse svetovno jezike razen na slovenskega.

da je berlinska založba Neufeld & Henius začela izdajati kriminalne romane umetniške vrednosti, ki jih pišejo sami priznani pisatelji.

da je začel list »Die literarische Welt« za počitnice priobčevati kriminalni roman »Zaprta vrata«, ki ga piše 8 znanih nemških pisateljev, vsak svoje poglavje.

da je

Nabral Mirko Javornik

IZ ZALOŽBE IN UREDNIŠTVA

Cenjene naročnike prosimo, da nam nakažejo obrok za mesec julij. Kdor je še v zaostankih, naj poravna tudi vso že zapadlo vsoto. Bojmo se opominov!

*

POTEPUHI, roman Knuta Hamsona, ki izide kot četrta letošnja redna publikacija za naše naročnike, je v tisku in izide v začetku septembra. Delo je vzorno prevedel Otton Župančič.

*

Kdor kake številke revije ne prejme, je znak, da se je nekje na poti izgubila. Naj nam to sporoči in ukrenili bomo vse potrebno, da jo bo prejel, ali pa mu bomo poslali drugo.

*

PRIDOBIVAJTE NOVIH NAROČNIKOV. NAGRADE, RAZPISANE V PREJŠNJI ŠTEVILKI, SO ŠE VEDNO V VELJAVI.

Za konzorcij in uredništvo: Janez Žagar. — Za tiskarno Merkur: Otmar Mihálek, oba v Ljubljani.

**„KVERTA“ D-1.
07.
LJUBLJANA**
Kärlovská c. 2. Vožarski pot. 1

TVORNICA KUVERT IN
KONFEKCIJA PAPIRJA

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

LJUBLJANA, Prešernova ul. 3

JE NAJVEČJA REGULATIVNA
HRANILNICA V JUGOSLAVIJI

ima vlog nad 480.000.000 Din

Za vse vloge jamči Ljubljanska mestna občina z vsem svojim premoženjem in z davčno močjo.

Vse naložbe obrestuje kar najbolj ugodno. Posojila se dovoljujejo na posestva, menice in vrednostne papirje čim najceneje.

Za male trgovce in obrtnike ima posebno **kreditno društvo**, za pupilarne naložbe pa **sodni depozitni oddelek**. Za varčevanje mladine izdaja **domače hranilnike**, za pošiljanje denarja po pošti pa svoje položnice.

Telefon št. 20-16 in 26-16

Poštni čekovni račun št. 10.533

Uradne ure za stranke so od 8. do 12. in pol

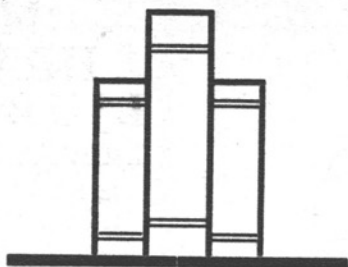
TISKARNA MERKUR

Telefon št. 25-52

LJUBLJANA
GREGORČIČEVA ULICA 23

se priporoča za cenj. naročila, ki jih bo izvršila hitro, lično in po zmerni ceni. Tiska knjige, brošure, časopise, revije, kuverte, memorande, račune, letake, lepake, posetne karte, letna poročila, vstopnice, vabila itd. v eni ali več barvah.

V lastni založbi izdaja: „Trgovski list“, „Službeni list kr. banske uprave Dravske banovine“ in „Zbirko zakonov in uredb“, katere seznam Vam na željo dopošlje.

Salda-konte — Štrance — Journale — Šolske
zvezke — Mape — Odjemalne knjižice
Risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

Knjigoveznica
Jugoslovanske tiskarne
v Ljubljani, Kopitarjeva ulica 6

II. nadstropje

Rezervirano **za Rogaško Slatino,**

eno najuglednejših naših zdravilišč za bolezni prebavnih
organov. — Zbirališče mednarodnega kulturnega sveta.
— Priznana dejstva: Povratek ali utrditev zrahljanega
zdravja — osvežujoč oddih — prijetnost bivanja!

Sezona: Maj—oktober.

Sezona: Maj—oktober.